

סיפורים מדור שני לניצולי השואה

עיריית פתח תקוה
מינהל התרבות
אגף התרבות

המרכז העירוני לתיעוד,
לחקר ולהנצחת השואה

תוכן עניינים

4	דבר ראש העיר.....
5	דבר יו"ד המרכז העירוני לתיעוד, לחקר ולהנצחת השואה.....
6	דבר סגן ראש העיר וראש מינהל התרבות.....
7	דבר מנהלת מינהל התרבות וסגנית מנהל מינהל החינוך.....
8	דבר מנהל אגף התרבות ומנכ"ל היכל התרבות פתח תקוה.....
9-12	הזיכרון הראשון שלי קשור בנעליים - אריקה גבירץ-יעקב.....
13-14	nevets - גרי גולדשטיין.....
15	מכתבים - צביה דנינו.....
16-18	המציל - חיה חורב.....
19-21	כתיבה בעקבות חפץ - אסתר חפץ.....
22-24	שושנה ויכטר.....
25-26	הפגישה - יהודית לוין.....
27-30	הילדה שהייתי - לאה מור.....
31-33	נר התמיד - לאה פאר.....
34-37	סבתותי היקרות שלא הכרתי - חנה איטה (לדרמן) פולק.....
38-40	לכל איש יש שם - יהודית פינקלשטיין (מיכליס).....
41	משפחתי - רוזה פיכמן.....
42-44	אילולא דודה מרים - חייקה רמון.....
45-46	תמונה ראשונה - איריס רפפורט.....
47-49	סיפורים מאת רחל שוימר-שילה.....
50	דברי המרכז הישראלי לביבליותרפיה.....
51	דבר מנהלת המרכז העירוני לתיעוד לחקר ולהנצחת השואה.....

עיצוב גראפי: דפוס סמי.
עריכה והגהה: סמדר שטינברג, רועי חיון ומנהל התרבות
מהדורה ראשונה אייר תשע"ה, מאי 2015.

את החוברת ניתן להשיג במרכז העירוני לתיעוד, לחקר ולהנצחת השואה,
רח' אוסישקין 16. מיכל אשר: 03-9103669

דבר ראש העיר לבני הדור השני משתתפי סדנת הכתיבה

המרכז העירוני לתיעוד, לחקר ולהנצחת השואה שהוקם בפתח תקוה, קם במטרה לרכז את המידע אודות ניצולי השואה תושבי העיר ולהיות בית מרכזי לפעילותם. אנו חבים לניצולי השואה את הזכות לספר את סיפורם, להזכיר ולהנציח את שמות בני משפחתם שהושמדו בשואה.

לא נסתרו מעינינו גם צרכיהם של בני הדור השני, אלה שחיו על פי רוב בצילה של השואה, כאשר הזיכרון והתחושות הקשות מרחפות כצל על חיי המשפחה. לאותם בני הדור השני, שקולם כמעט ולא נשמע, קיימנו לאחרונה סדנת כתיבה, תוך שאנו מכירים בייחודיות החוויה שלהם כמי שגדלו במשפחות של ניצולי שואה.

חובה עלינו לשמור, לתעד, להנציח ולהנחיל את זכר השואה הלאה, לדורות הבאים, ולסייע במידת האפשר לאלו שחוו אותה אך בפועל לא היו בתופת של מלחמת העולם השנייה.

אלי ויזל אמר "כשהאדם כותב על השואה, הוא לא כותב את המילים. הוא נלחם במילים".

אני מאחל לכולכם בריאות, שמחה והמשך עשייה ויצירה.

שלכם,
איציק ברוורמן
ראש העיר

בינואר שנה זו ציינו 70 שנה לשחרור מחנה ההשמדה אושוויץ ולמעשה לסיומה של מלחמת העולם השנייה, תקופה שסימלה יותר מכל את ההשמדה וההרס של קהילות רבות מהעם היהודי, שמד של מיליונים מהעם היהודי, נשים גברים וטף, וזאת רק בשל היותם יהודים. בחודשים אלו, אפריל - מאי, לפני שבעים שנה שיחררו בעלות הברית מאות אלפי עצירים ממחנות הריכוז לאחר שהוצעדו ע"י הנאצים בצעדת המוות.

כשאנו מדברים במונחים של זמן אנו מבינים כי רק לפני 70 שנה שמע וראה העולם, ושתק!

כדור שני לניצול שואה, לאבי אשר איבד את אימו ורוב משפחתו בשואה, אני מרגיש סוג של חובה אישית להמשיך את הציווי של לזכור ולא לשכוח! על כן ראיתי חשיבות רבה לקיים סדנת כתיבה ראשונה מסוג זה בעיר פתח תקוה, כדי שבני הדור השני יוכלו להשמיע את החוויות והזיכרונות כמי שגדלו בצל הורים ניצולי שואה.

לנו, בני הדור השני במיוחד, יש את החובה לפעול על מנת שבני הנוער והדורות הבאים ילמדו את קורות עמנו בשואה האיומה ומתוך כך לחנך את הדור הצעיר בהיסטוריה של עמו ובתחושת השייכות לעם אחד.

מתוך השואה האיומה עלינו לזכור את ההיסטוריה המפוארת של קהילות העם היהודי שנהרסו ונחרבו אך יחד עם זאת לציין את תקומתה של מדינת ישראל כמדינה יהודית, חופשית ועצמאית ומתוך כך לשמר את האמירה החזקה מכל כי עם ישראל חי!

בכבוד רב,

משה פלדמר

יו"ר המרכז העירוני לתיעוד, לחקר ולהנצחת השואה

קוראים יקרים,

חוברת זאת הרואה אור לראשונה, הינה תוצר מרגש ומשותף של כלל הכותבים והמשתתפים בסדנת "אני, משפחתי והשואה שלנו" - סדנה ביבליותרפית לעיבוד ולכתיבת הסיפור האישי והמשפחתי בצל השואה.

סדנת כתיבה זו, העוסקת בתיעוד סיפוריהם וחוויותיהם של בני הדור השני לשואה, התקיימה בעיר פתח תקוה במסגרת המרכז העירוני לתיעוד, לחקר ולהנצחת השואה. זו הפעם הראשונה בה מתקיימת סדנה כזאת, העוסקת ומתמקדת בעיקר בבני הדור השני לשואה. סדנה ייחודית זאת שמה דגש על מגוון נושאים מהותיים וייחודיים לאדם ככלל ולבני הדור השני לשואה בפרט, ביניהם: שמו של האדם, שורשיו, משפחתו, נוף ילדותו האישי, הקהילתי והחברתי.

מאז כניסתי לתפקיד כראש מינהל התרבות ובתמיכתו של ראש העיר, אימצנו חזון המבקש להנגיש ולהעשיר את תחום התרבות לכלל תושבי העיר והאוכלוסיות המתקיימות במדקם החברתי העירוני ולקיים סדנאות ייחודיות ומרתקות כדוגמת סדנה זו בה השתתפתם. אנו נמשיך בפועלנו לקידום תחום התרבות בעיר ונשאף לקיים עוד מגוון סדנאות, קורסים והדרכות ייחודיים מסוג זה.

בברכה,

עו"ד איתי שונשיין,

סגן ראש העיר וראש מינהל התרבות

למשתתפי סדנת הכתיבה, בני הדור השני

אנו נמצאים בעיצומה של תקופה קריטית לזיכרון הטרגדיה הגדולה של העם היהודי, השואה.

לצערנו הדור הראשון של הניצולים, שזיכרון השואה היה חזק וברור אצלו, הולך ונעלם, ואלה ששרדו את השואה ולשמחתנו עדיין איתנו, היו ילדים צעירים בתקופת ההיא ולכן מן הסתם לא תמיד יכולים לזכור בבהירות את מה שהיה שם.

כבת לניצול שואה - אלימלך כנר מילדי טהרן, שגם הוא כבר הלך לעולמו, זיכרון השואה וקורבנותיה הם חלק בלתי נפרד ממני. אני רואה חשיבות רבה בקיום סדנת כתיבה שתאפשר לכם, בני הדור השני, להתמודד עם הסיפורים הקשים שחלקכם בוודאי שמע מההורים ולהעבירם הלאה כמורשת לדור הבא.

גם ההתמודדות עם השתיקה הגדולה ואי היכולת לחלוק את הזיכרונות הקשים, שחלק אחר מכם חווה מהוריו, חשובה למחקר ולעיון.

כתיבת הסיפורים היא אחת הדרכים להתמודד עם משמעות השואה, והיא גם שופר לאלה שהיו שם ולא יוכלו יותר להעיד על שהיה.

כולי תקווה שהסדנה תרמה לכם בשני המישורים.

בברכה,

דרורית גור אריה

מנהלת מינהל התרבות
וסגנית מנהל מינהל החינוך

המרכז לתיעוד, לחקר ולהנצחת השואה, הפועל במסגרת אגף התרבות-מינהל התרבות בעיריית פתח תקוה, יוזם ומקדם פרויקטים רבים לתיעוד ולשימור עברנו כדי שנלמד ממנו בעתיד.

זו השנה הראשונה לשיתוף פעולה בין המרכז הישראלי לביבליותרפיה למרכז העירוני לתיעוד, לחקר והנצחת השואה בעירנו.

זכות גדולה נפלה בחלקי ליישום התהליך החינוכי-טיפולי שהחל בסדנה בת 12 מפגשים והגיע לשיאו בהפקת ספר המאגד את סיפורי המשתתפים. הקשר הנרקם והזיקה ההדדית בין שורדי השואה לבין הדור השני והשלישי הוא ללא ספק חוויה משמעותית ומעצימה.

במסגרת התהליך היצירתי חווים הניצולים תחושת ביטחון בכך שסיפור הישרדותם האישי ותקומתם מהתופת יונצח.

בני הדור השני והשלישי הופכים לנושאי הלפיד החשים תחושת אחריות להמשך העברת הזיכרון לדורות הבאים כיעוד היסטורי שעל האנושות לשאת ולצקת בו תוכן ומהות.

אני מבקש להביע הערכתי לכל המשתתפים וגאה שניתנה לי ההזדמנות לקחת חלק במיזם החשוב, המבורך והמרגש ולחזק את תחושת האחדות והשייכות למורשת העם היהודי.

אנו כאן עושים ככל יכולתנו להנציח, לשמר, לספר ולתעד כדי שלא ישכח הנורא מכל וימשך החיבור בין השורדים לדור החדש הצעיר - בסימן והגדת לבנו...

בתודה ובהוקרה לכל אלה שאפשרו את העשייה החשובה לאמץ אל ליבנו את השורדים ולא לתקופה קצרה ולהתחבר לעברם עברינו.

המעוניינים לסייע לקידום המרכז העירוני מוזמנים לפנות אלינו/אליי במייל ARIEYE@ZAHAV.NET.IL

בכבוד רב,

אריה ימיני

מנהל אגף התרבות

ומנכ"ל היכל התרבות פתח תקוה

הזיכרון הראשון שלי קשור בנעליים / אריקה גבירץ-יעקב

"...היה לבי כדונג נמס בתוך מעי." (תהילים כב' טו')

הזיכרון הראשון שלי קשור בנעליים. זוג אדום מעור עד הקרסול, עם שרוכים. אזעקה עולה ויורדת תלשה אותנו מחיי היום-יום בקיץ של 1967 והורידה אותנו למקלט. רק 22 שנים מפרידות בין המלחמה הנוכחית שבה ישראל נלחמת על חייה בשלוש חזיתות לבין המלחמה הגדולה ההיא. אמא שלי נשאה אותי בורעותיה, הייתי יחפה. אבא שלי מהר לעלות הביתה להביא לי את הנעליים. צריכים להיות ערוכים לכל מצב, אולי נצטרך לצאת לדרך.

חול המועד סוכות תשל"ד, אוקטובר 1973. שר הביטחון מדבר על חורבן הבית השלישי. לילה, אוויר קר של ראשית הסתיו, סוכות עומדות בחצר, אזעקה עולה ויורדת וצורמת. היינו האחרונים להגיע למקלט. מסביב אנשים בפיגמות, נעלי בית, חלוקים. אנחנו לעומת זאת, היינו לבושים, מעילים, נעליים גבוהות, תיק קטן. אם צריך לצאת לדרך, אנחנו מוכנים.

מאי 1945, גבול אוסטריה הונגריה.

אבא שלי חלק מקבוצת בחורים יהודים שבצעה בכפיה עבודות עבור הצבא ההונגרי, בעל ברית של גרמניה הנאצית. "ההפצצות של מטוסי בעלות הברית היו כבדות, ימים שלמים הסתתרנו במרתפים.

נודע לנו שהמלחמה הסתיימה מחייל רוסי שהופיע פתאום לבדו מההרים. רכוב על סוס קטן, מעולם לא ראינו סוסים נמוכים כאלה. זה היה זן של סוסים שמתאים לרכיבה בהרים. הייתי בן 22, אדם לבד בעולם. אמא נפטרה במהלך ניתוח עוד לפני הגירוש. אבא נלקח לאושוויץ, אחי הבכור נפל בשבי הרוסי עוד בתחילת המלחמה (בתחילת המלחמה יהודי הונגריה היו עדיין אזרחי המדינה וגויסו לצבא) ולא האמנו ששרד. רציתי להגיע למקום שעד לפני שנה עדיין קראתי לו בית, Baia-Mare בטרנסילבניה, רומניה לפני המלחמה ואחריה. הונגריה בזמן המלחמה. כדי להגיע לטרנסילבניה, היה צריך לחצות את הונגריה לרוחבה כ- 530 ק"מ. בשלב ראשון לעבור את 220 הק"מ עד לבודפשט בירת הונגריה. ככה אבא מדווח, מקפל טרגדיה ברשימה. "חשבתי שכדי לשרוד את המסע נחוצים לי שני דברים, נעלי הליכה טובות ואקדח." ההפצצות זרעו הרס, קצרו חיי אדם. שדות של מתים. גופות חיילים גרמנים, אוסטרים, הונגרים. הסתובבתי בין המתים, בוחן את כפות הרגליים מלמעלה, מחפש מישהו עם כף רגל קטנה כמו שלי, עם נעליים במצב טוב. מצאתי. עדיין ילד, בהיר, פנים עדינות, סכין גילוח עוד לא נגעה בפניו. נעליו היו חדשות. רק התגייס. אבא מספר, לבו נכמר על החיים הצעירים כאילו לא היה זה אויב. "לקראת סוף המלחמה הגרמנים שלחו לחזית גם נערים צעירים", נאנח. "חלצתי ממנו את נעליו, הן התאימו. ידעתי שהקצינים נושאים אקדח. רכנתי על גופות הקצינים מתוך הכיסים התפזרו ארנקי כסף, כסף שהיה חסר כל ערך. מכתבים, תמונות ילדים, תמונות נשים צעירות, חיים שנותרו מאחור.

לא נגעתי באלה. רק ההישרדות היה חשובה. לבסוף מצאתי אקדח, ניסיתי, הוא עבד. הייתי מוכן לצאת לדרך."

"היה איתי זוג נעליים נוסף כשיצאתי לדרך", חייך אבא. "מטוסי בעלות הברית הפציצו ללא הרף, רכבות עמוסות חיילים הנוסעים לחזית, מסילות רכבת, וגם את בית החרושת לנעליים "בורגר". פצצה נפלה בבית החרושת אלפי נעליים התעופפו מעלה, גבוה לאוויר כמו מזרקה של נעליים והתפזרו על פני שטח גדול. לבית החרושת הזה היה דגם מאד אופנתי. נעלי עור עד למעלה מהקרסול עם רצועות. הצלחתי למצוא זוג תואם, למרבה הצער הם לא התעופפו בזוגות", צחק אבא.

"האם הנעליים האלו היו מתאימות להליכה ממושכת?" שאלתי את אבא.. "לא". השיב לי, והמשיך: "חשבתי שיום אחד, כל זה יגמר, ואז יזמינו אותי לאיזה מקום, ואני אתלבש יפה ויהיו לי הנעליים האלה לצאת איתן". הסתכלתי על אבא מופתעת, בתופת הזאת, כשסיפר לי לא פעם שלא ידע אם יחיה בעוד חמש דקות, היו גם מחשבות מסבירות פנים. "מתי נעלת אותן לראשונה?" שאלתי. "מעולם לא" - ענה. "בסוף המלחמה, בדרך הארוכה לבודפשט הצלחנו לעצור נהג משאית רוסי שנהג ב-Studebaker, המשאיות הענקיות שהאמריקנים סיפקו לרוסים. הוא הבטיח להסיע אותי ושניים מחברי עד לבודפשט. הוא רצה את הנעליים בתמורה."

חיכינו לרוסים/ אריקה גבירץ-יעקב

"חיכינו לרוסים" אמר לי זֵיידָה לאחר לילה נוסף של נדודי שינה. זֵיידָה היה מתעורר לפנות בוקר, מדליק סיגריה בסיגריה. עד שניצת השחר. "הסיגריה היא מפלטו של האומלל", נהג לומר. כשהייתי מבקרת אותו ביום היה מחייה לגד עיניי את זיכרונותיו מהלילה. "חיכינו לרוסים. אירופה בערה כבר שנים. חיכינו לצבא האדום, הצבא הגדול של ברית המועצות. רק על זה דיברנו, רק על זה חשבנו. חיכינו לניצחונם. לסיום המלחמה." כך סבא שלי, פישל מרקוביץ', שכונה זיידה בפי כל, לא רק בפי נכדיו. (זיידה, סבא ביידיש עם סיומת אופיינית של יהודי רומניה)

"כבר צעדתי לאורך שורות ארוכות של מתים שנשפכו מתוך רכבת המוות של העיר Iași (יאש) שבה נולדתי, כדי לזהות את אחי הצעיר בנימין, שזמן קצר קודם נשא לאשה את אנטה. סקלתי אבנים במחנה כפיה, ניזון מ 200 גרם לחם ליום. צעדנו 40 ק"מ מבתינו ב- Hârlău (חַרְלָא) ל - Sulița (סֻלִיצָה), בדרכים המלאות פליטים. טורים אינסופיים, נמלטים מהקרבות שהגיעו עד למפתן דלתנו. כך בדרכים, מכונת התפירה מברזל, מטה לחמנו על הגב. אמי העיוורת, רעייתי רשלה ושלוש בנותינו הצעירות. הגענו ל - Sulița כי לרשלה הייתה שם משפחה קרובה שנמלטה בעצמה כשעידם שלהם הפכה לזירת קרבות והם עדיין לא שבו מגלותם. קיווינו לגור בביתם שהתרוקן מיושביו. רשלה לא חזרה הביתה ל - Hârlău היא נפטרה מטיפוס." כאן, היה זיידה עוצר את סיפורו ומונה בפניי את מספר השנים, החודשים והשבועות שחלפו מאז מתה עליו רחל. בפעם האחרונה שביקרתי אותו בביתו לפני שאושפו, שבועיים לפני מותו, מנה בפניי: "חמישים שנים, שמונה חודשים וכך שבועות וימים." צמרמורת חלפה בגופי.

"רצינו בסיומה של המלחמה, היינו כואבים וחבולים, חיינו השתנו. כאב היתמות של בנותיי לעולם לא ירפה מהן. ציפינו לצבא האדום של האימפריה הסובייטית שיושיע אותנו. והם אכן הגיעו. מרוטים ובלויים, לאחר שש שנות מלחמה. רוכבים על סוסים נמוכים וכחושים שכמותם לא ראינו. עוצרים אנשים ברחוב ודורשים "צ'ס", את שעוני היד שלהם. יורים במי שמניח תפילין, בטוחים

שבתי התפילין המונחים על הראש והזרוע ורצועות העור המשתלשלות מהן נועדו לתקשורת עם האויב. בטוחים שמדובר במרגלים.

הם הגיעו מכל מחוזותיה של ברית המועצות. נבערים מדעת, צמאים לאלכוהול, רעבים לאוכל ונשים."

כאן, היה זיידה מפסיק את שטף הסיפור שואף מהסיגריה, פולט את העשן. "הבתים בעיירה הזאת היו קטנים. קומה אחת, דלת בחזית ודלת מאחור. היא היתה בחורה צעירה, מעורטלת, הם רדפו אחריה.

כדי לעכב אותם או מתוך תקווה למצוא מחסה, היא נכנסה לבתים דרך החזית ויצאה מהדלת האחורית.

רודפיה חוצים בסערה דרך הבתים זורעים הרס ובהלה. פתחנו לקראתה את הדלת הקדמית והחזקנו את הדלת האחורית פתוחה כדי שתוכל להימלט. אבל, זה כל מה שיכולנו לעשות למענה. לא יכולנו לסגור את הדלת בפני רודפיה, לא יכולנו לתת לה מחסה בתוך הבית. לאחד היתה רעיה צעירה. בבית חמי היתה גיסתי בטי בחורה. בביתי שלי היו שלוש ילדות. "לא יכולנו להסתכן", אמר זיידה בעצב שלא התעמעם מעולם. "לא יכולנו לעזור.

אדון גנץ/ אריקה גבירץ-יעקב

ראש השנה תשע"ד, 2014, בית כנסת בפתח תקוה. שלושה קרוונים שחוברו להם יחדיו. קהילה צעירה, הגברים עם שיער שחור, אנחנו מהבודדים ששערנו מאפיר. דתיים לאומיים, יאפים, ילדים, תינוקות, עגלות. התברכנו. בית כנסת לא שיפוטי, פתוח לכל, יש קופסא עם צעיפים בכניסה, אבל זו רק הצעה.

"עלה אלהים בתרועה ה' בקול שופר.." הורים מנסים להסות את ילדיהם. אימהות נושאות תינוקות מרדניים, כדי לא להפר את השקט. רשרושים. דממה לזמן קצר בזמן תקיעות השופר, הילדים נרגשים. הרחש ממשיך. ליבי רחב, אני שבעת רצון.

ראש השנה תשנ"ג, 1992, בית כנסת בפרדס כץ, בני ברק. זה בית הכנסת שאבי מתפלל בו ב-22 השנים האחרונות. בית הכנסת ממוקם במה שהיה לפני גן ילדים. בחצר יש עדיין מתקנים. אוכלוסיה מועטה, מתבגרת. ילדי המתפללים בגרו ונישאו. מעט ילדים, נכדים שהגיעו לביקור, ילדי הבתים הסמוכים שמגיעים לשמוע תקיעות שופר.

משונה בית הכנסת הזה, מתפללים בואנשים מזרמים שונים. דבר נדיר כשלעצמו. ישבואנשי הפועל המזרחי" מצביעי מפד"ל, הרבה אנשי פועלי אגודת ישראל, חסיד אחד, כמה חילונים שמקפידים מאד על יידישקייט. המכנה המשותף לרוב המתפללים, הם דוברי הונגרית. יש צ'כים, הונגרים, רומנים מטרנסילבניה. יהדות חמורת סבר וקפדנית. בית כנסת עם הקפדה ברורה לגבי קוד הלבוש. הנשים בגרביונים, פאות או כיסוי ראש הרמטי. הגברים במגבעות, סוגרים את הכפתור של החליפה כשעולים לתורה. התפילה ביידיש בסגנון בית אבא. המנהג החסידי של שירה בתפילה לא נגע בו. ראש השנה הזה היה מיוחד עבורנו. הגענו לבית הכנסת עם בכורנו שחר בן השלושה חודשים. הסדרה הראשונה של תקיעות שופר הסתיימה, העירה את בני המנומנם. הוא התחיל לפעוט בזרועותיי. הצמדתי את ראשי לראשו ולחשתי לו שש שש. התפילה הסתיימה. אני לא ממתינה לבני המשפחה האחרים, ממהרת הביתה, להניק או להחליף חיתול. מאחור אני שומעת צעדים

מהירים מנסים להשיג אותי. "אסתךל, אסתךל" קורא לי אדון גנץ. גבוה ורזה לובש קטנה וגרנטל כמנהג חסידים. ידעתי שלפני השואה היתה לו משפחה שנספתה- אישה וילדים. בארץ הקים משפחה חדשה. תמיד ברכתני אותו לשלום, אבל אף פעם לא דברנו קודם לכן. "קען אי גען מיט דיר יידיש?" "האם אני יכול לדבר אלייך ביידיש?" "ג, איין א יידיש קינד". "כן", עניתי לו במטבע הלשון הידוע. "אבא בטח סיפר לך את הסיפור שלנו- יהודי הונגריה... את הגברים לקחו למחנות עבודה. הנשים והילדים נשארו. אחר כך לקחו אותם לאושוויץ. אף אחד לא חזר. כשחזרנו הביתה, זאת אומרת, הגברים ששרדו, החג הראשון שחגגנו היה ראש השנה. היינו חסרי כל, היינו עסוקים בלבנות לנו חיים, לדאוג לגג מעל הראש, לקערת אוכל. גרנו קבוצות של גברים בכל מיני מקומות. בבית חרושת שהיה בבעלות יהודית, במחסן שהיה פעם של יהודים. והנה הגיע ראש השנה, הלכנו לבית הכנסת, התחלנו להתפלל והיה שקט. היה כזה שקט. ואז, התחילו הצעקות: "יענקל קים אהער" ... "מישי, וי יספע מישי...?" "רחל'ה קים צים טאטע..." ("יענקל א לכאן", "מוישי, איפה אתה מוישי?", "רוחל'ה בואי לאבא"). שתקנו. "זה היה רק בשנה הראשונה, ניסה להרגיע את הצער בפניי, שנה אחר כך היו בבית הכנסת נשים והיו גם התינוקות הראשונים. אני יודע איך נשמע בית כנסת שקט... אייט א... זיי נישט ריגן אף מיר... אנשלידקיץ... (אני מבקש ממך... אל תכעסי עליי... סליחה...) "אל תגידי אף פעם שקט לילד בבית הכנסת".

אבא ראשון מימין

גרי גולדשטיין / Steven

Bar Mitzva, 13 years of age: Invitation

My name appears on the invitation as Gary Steven Goldstein. I asked my parents about the sudden appearance of the middle name. There was no response. It had no significance. It never appeared or was mentioned again. It had never appeared on any official documentation. It could well be that it had no significance. Yet the laconic explanation, the fact that there was no precedent or post-script was not unusual in my relationship with my parents.

When I was 32 or 33 and living in Jerusalem, I met a distant relative, someone whom I met once 22 years previously at my brother's Bar Mitzvah. He suddenly reappeared in my life when he was in Israel to promote a book that he had written chronicling his experiences as a boy in Poland and Germany during and after the war.

He describes my parents meeting after the war, their wedding and one other previously unknown fact. My father had been married before the war. He had a wife and a daughter who were murdered in Auschwitz.

Shortly after that meeting, I visited my parents in the U.S.A. I read them the excerpt in the book referring to my father's previous relationship. They were silent. My mother turned red. I asked if it was true. They said yes. I asked my father how old the little girl was. He said four years old. What was her name? Mary. Whom did she look like? Dina, my younger daughter. That was the only time that we spoke about the subject.

Gary Goldstein

הציור לקוח מתוך הסדרה "מילק ווד
(עפ"י תסכית הרדיו של דילן תומס), 2012
דיו ומרקר על בסיס שמן
31.5 ס"מ על 24.5 ס"מ.

מכתבים / צביה דנינו

ילדה אהובה שלי,

אני לוקחת אחריות חלקית על כך שיש חורים שחורים בהיסטוריה המשפחתית שלך. אני לא נידבתי אינפורמציה ואת לא שאלת, אני חושבת במבט לאחור שזה התאים לשתינו. כשהיית קטנה חשבתי שאני מגנה עליך בכך שאני מונעת ממך את סיפורי הזוועה שעברתי. בדיעבד, אני מבינה שיכולתי לספר לך על הילדות ועל המשפחה שנכחדה מבלי להיכנס לפרטים. כשגדלת ובגרת חיכיתי שתפתחי את הנושא, אבל מבחינתך הוא נסגר ועברנו הלאה.

התיקון נעשה דרך קרן, שלא פחדה לשאול שאלות ופתחה בפניי אפשרות לדבר. איתה היה קל כי ידעתי שזה לא ישפיע על עתידה, שעבר מספיק זמן כדי שאוכל לסנן את דבריי. לא דיברתי איתך כי חששתי שעברי ישפיע עליך, השתדלתי לגדלך חזקה ועצמאית עם רגליים על הקרקע, נטולת פחדים עד כמה שאפשר.

בחרתי בשבילך עולם חדש נטול גולה ויתכן ובגלל זה את מרגישה חסרת שורשים, אין לך זיכרונות מבית סבא וסבתא, אין לך מושג מי הם היו ומה הם אהבו ולפעמים את מרגישה תלושה, על כך אני מבקשת סליחה.

אימא שלי,

תודה על כך שאת מבינה מדוע אני מרגישה לפעמים תלושה, חסרת שורשים, האשמה היא, אכן על שתינו, אבל חלקי גדול יותר. היו פעמים רבות שיכולתי לפתוח את הנושא אבל בחרתי שלא. חשבתי שבכך אני מגנה עליך מפני זיכרונות רעים שיצוצו. לא חשבתי שיש לך צורך לדבר ועל כך אני מצרה.

התעוררתי מאוחר מכדי להשלים פרטים, אבל התחלתי תהליך עם עצמי. הלכתי ל"עמך" דור שני לשואה, כדי להבין מה קורה איתי. הבנתי שיש תהליכים שלא אוכל לעשות יחד איתך, שפספסתי בגדול, קיבלתי וכיבדתי את חוסר רצונך לדבר על העבר כשהייתי צעירה, אבל אין לכך כל תירוץ שלא עשיתי זאת כשבגרתי. אין לי מושג מה חשבתי לעצמי... שהעבר יעלם, שהוא לא יצוץ יותר, שהוא יימחק, הרי אין אפשרות כזאת!

לו היית היום בחיי, נשבעת לך, שהייתי מוצאת דרך לגרום לך להשמיע את סיפור ילדותך ואת שעבר עליך במחנות. אני מעריצה את הכוח שבו התברכת, לבנות את חיך מחדש ומרגישה שוויתרת לי בקלות יתרה. הייתי צריכה להתעקש יותר.

מבקשת את סליחתך על חוסר העניין בזמנו, אבל אל דאגה, זה מעסיק אותי היום מעל ומעבר ואת יכולה לחייך שם למעלה... עשית עבודה טובה!!!!

צביה דנינו (שלומוביץ)

המציל / חיה חורב

בליל חורף בחודש אוקטובר 1942 בסלובקיה, נפרדתי בלב כבד מאמי היקרה ומאחי וברחתי לעבר הגבול ההונגרי על מנת להגיע לבודפשט בהונגריה. הצטיידתי בתעודת זהות מזויפת, ובעזרת צועני מברייח גבולות חציתי בליל עלטה את הגבול כשברקע נשמעים יריות השוטרים. פחדתי ופתחתי בריצה לעבר "החופש". שם חיכה לי אחי שחצה גם הוא באותה הדרך את הגבול שבוע לפני. אמי ואחי הנוסף עמדו לעבור את הגבול ולהצטרף אלינו אך לדוע המזל הם נתפסו והועברו לאושוויץ להשמדה.

אחי, שעמד לסיים לימודי רפואה מצא בבודפשט עבודה בבית מרקחת ואני התקבלתי לבית דפוס. באחד הימים בהיותי במשרדי בית הדפוס ראיתי כי במשרד נמצאים טפסים ובהם פקודות צבאיות שיכולות לסייע לרבים. נטלתי מספר טפסים שלא היו חתומים, והבאתי אותם לאחי. הוא מיד העלה במוחו רעיון שבעזרת טפסים שכאלה אפשר לזייף תעודות שיכולות להציל נפשות, ולהקל על התנועה. בקהילה היהודית חסרו טפסים מסוג זה ואני ואחי החלטנו לספק תעודות מסוג זה עבור הקהילה היהודית ועבור פליטים שהגיעו מפולין ומצ'כיה. טפסי פקודות צבא היו מצרך יקר מפרז אך עדיין חסרה לנו חותמת של התעשייה הצבאית ושם של קצין ממונה שיחתום על הטופס.

ליד בית הדפוס הכרתי איש זקן שייצר חותמות. התיידדתי איתו, ובאחד הימים הוצאתי בעצמי כתב הזמנה בשם בית הדפוס. ההזמנה נראתה כשרה לגמרי, ובקשתי להזמין חותמת גדולה עבור התעשייה הצבאית ויוטבע על החותמת "מנהל מפקד". משהייתה בידי החותמת הוצאתי הזמנה מזויפת לבית הדפוס בשם "סגן אלוף אסטרזה" ובקשתי להדפיס 300 טופסי פקודות צבאיות.

בפקודה הצבאית היה סעיף בו נרשמו הדברים הבאים:
הריני מאשר את שליחתו של עובד זה (שם ומספר זהות) לחמישה ימי חופשה כדי שיוכל לבצע פעולות חשובות בעבור התעשייה הצבאית. המסמך היה חתום כמובן בשם סגן אלוף אסטרזה. בשעת הצורך יציג האדם את התעודה שאיננה שייכת למשטרה האזרחית אלא לצבא, ואל לפשיסטים או לבולשת לעצור את האדם המחזיק בתעודה. ברגע שהאדם מציג תעודה זו בפני הרשויות, הוא משוחרר מיד. בעזרת תעודות שכאלו הצלחנו אני ואחי להציל רבים מיהודי הונגריה. חילקנו תעודות אלו בחינם. היו מספר פעמים שכמעט נתפסנו, חיינו היו בסכנה. על אף האיום שריחף מעל ראשנו סיכנו את עצמנו והמשכנו למסור ולהפיץ תעודות אלו לידי יהודים. באמצעות התעודות יכלו לעלות על אוטובוס או רכבת ולנסוע למקומות מסתור. מאחר ועיסוקנו היה מסוכן השתדלתי להחליף דירות מסתור לעיתים קרובות מאד. בוקר אחד ישבתי בבית קפה והמתנתי לאחי. לפתע ניגש אלי שוטר הונגרי ובקש ממני תעודת זהות. מסרתי באופן טבעי את התעודה,

אך השוטר שהיה בעל עיני נץ ומיומן הבחין כי בסעיף המקצוע רשום פועל. פועל מטבע הדברים נמצא בבוקר במקום העבודה, ואני שיושב בבית הקפה בבוקר, כנראה מתחזה. מיד נעצרתי והובלתי לכלא שבו נכלאה במרץ 1944 גם הצנחנית חנה סנש.

נחקרתי במשך שעות וספגתי מכות חשמל ברגליים, למרות שהצהרתי בפני החוקרים כי אני פליט סלובקי הם לא האמינו לי, הם היו משוכנעים כי אני שייך לחבורה של חנה סנש. על חבורה זו נגזר עונש מוות וגם שמי נוסף לרשימה שדינם הוכרע למוות.

למזלי הגדול הפרטיזנים פשטו על בית הכלא, ניתקו את החשמל וביימו אזעקת שווא שהיא סימן להתקפה של מטוסי בעלות הברית הבאים להפציץ, נוצרה מהומה והפרטיזנים הצליחו לשחרר את רשימת המוצאים להורג כשאני ביניהם.

רצתי בכל כוחי לעבר הגדר, קפצתי מעליה כאשר מאחורי רצים שוטרים ויורים לעברי. רצתי עד שהגעתי למבנה נטוש והרוס שמעליו שלט "סכנה הכניסה אסורה". נכנסתי פנימה, נשארתי שם שלושה ימים עד יעבור זעם.

במרוצת הזמן החליף אחי הרופא את מקום עבודתו לעיתים קרובות בכל פעם שנעשה מסוכן עבורנו. הוא התחיל לעבוד בסנטוריום לחולי שחפת. גם שם הצלחנו להשתמש בזהות של נפטרים והנפקנו תעודות על פי פרטי הנפטר. את התעודות המזויפות מסרנו לנוקמים ובעיקר ליהודי סלובקיה שהמשיכו לזרום לבודפשט.

הצטרפה אלינו בחורה שהכנסנו לסוד העניין. היא ואני היינו מטיילים כווג מאוהב בתחנות הרכבת וכשפליטים מפולין וסלובקיה היו יורדים מהרכבת נצמדנו אליהם ודחפנו לכיסם את התעודה המזויפת.

במוזיאון השואה בווינגטון ארה"ב מוצגות ברוב הדר תעודות ופקודות מזויפות ומתחתם כתוב: "בזכות טפסים ותעודות אלו ניצלו חייהם של יהודים רבים בהונגריה בזמן המלחמה".
הסיפור הוא של אבי ואחיו ז"ל שהסתתרו בבודפשט*

ספר הזכרונות של התלמידה אדיתקה/ חיה חורב

אדיתקה היתה בת 16 כשקיבלה אותי במתנה לסיום לימודיה, על מנת שחברותיה לכיתה ירשמו בי זכרון. ואמנם תוך מספר ימים ביקשו כל בנות הכיתה לרשום בי זכרון לתלמידה אדיתקה. הבנות התפעלו מיופיי, הייתי ספר מיוחד עם כריכת קטיפה אדומה.

הזכרונות נרשמו בכתבי יד נקיים וברורים וביניהם גם ציורים יפים. אדיתקה אהבה לקרוא את הזכרונות ואני שמחתי להיות בידיה ולא על מדף הספרים.
בוקר אחד בשנת 1942 מסרה אותי אדיתקה בידיים רועדות לחברתה הטובה הנוצריה מרגיט.

מרגיט נתבקשה לשמור עלי עד שאדיתקה תחזור. לא הבנתי למה טומנים אותי באדמה, ולא הבנתי למה אדיתקה עוזבת אותי.

שכבתי בבור יחד עם כלי יודאיקה ותמונות משפחתיות של משפחתה של אדיתקה.

היה לי עצוב, אף אחד לא קרא בי, התגעגתי לאדיתקה. מפעם לפעם שמעתי קולות נפץ של הפצצות משמים, ושיחות בין דיירי הבית שמתוכם הבנתי כי אדיתקה נמצאת בסכנה וכי מתחוללת מלחמה איומה. דאגתי לה מאד.

כעבור שנה וחצי ביום בהיר אחד נשלפתי מהבור, שמחתי לראות את אדיתקה שמיד לקחה אותי לידיה ואף נשקה לי. מאותו יום לא נפרדתי יותר מאדיתקה וגם במסע לארץ ישראל הייתי איתה. משנולדו ילדיה היא הציגה אותי בפניהם, שמתי לב כי בתה חיה אוהבת לעלעל בין הדפים הרשומים והציורים המקסימים, למדות שלא הבינה מילה מהכתוב.

אדיתקה כבר איננה הרבה שנים ואני נשארתי הזכרון האחרון מעולמה של נערה אשה וסבתא אהובה בשם אדיתקה.

ספר הזכרונות של אמי- אדיתקה

כתיבה בעקבות חפץ / אסתר חפץ

התמונות צולמו במחנה העקורים בעיר "אולם" שבגרמניה כשנה וחצי לאחר שהסתיימה המלחמה.
פברואר 2015

לאמא ואבא שלי,
אני כמעט בת שישים ושלוש, מתבוננת בכם, כה צעירים ויפים... משתעשעים בשלג, אוהבים, מחבקים, מחייכים ומלאי שמחת חיים. אתם מתכננים בהתרגשות את החתונה וכל כך נוכחים. חורף, אביב, קיץ וסתו, כל עונה והנוף המלווה אותה, כל עונה והלבוש ההולם... אמא, את כל כך יפה. אבא, אתה גבר צעיר...
לדגע נדמה שהחיים פשוט מאירים לכם פנים ושהכל כה שלו... ואני שואלת את עצמי - כיצד זה יתכן? שני שרידים... שני אנשים שחוו אובדן וכאב... כיצד יתכן שאתם מחייכים, צוחקים ואוהבים? אני מנסה להקשיב... להתבונן... להבין...
אמא, אני חושבת שאת נולדת פעמיים -
בפעם הראשונה החלו חיך בבית הורייך בחבל "שלזיה" שבפולין. נולדת למשפחה אוהבת, חמה ותומכת.
בפעם השנייה החלו חיך לאחר שהכרת את המוות והאימה. לאחר שהיית בתוך ההרס, בממלכת השנאה והכיליון. נולדת ושבת לבנות את חיך. היה בך הכח לא להיכנע, לחיות מחדש ועוד יותר מכך - לברוא חיים חדשים.
אמא, את מחייכת ואני תוהה, מאין שאבת את הכח, האומץ והיכולת להתגבר ולאהוב את החיים? אבא ואמא, אני כותבת לכם ומנסה להבין איך יצאתם משם והצלחתם להתאושש? אני שואלת ומנסה למצוא את התשובות. אני מתגעגעת אליכם ומנסה להשיב:
בחרתם בחיים. החלטתם לבנות לכם עתיד חדש למרות כל הקשיים, הכאבים ותחושת האובדן הנוראית שאפפה אתכם. החלטתם להקים משפחה ונישאתם בטקס דתי כשקומץ אנשים ליוו אתכם. גם הם כמוכם שרידים. ושמחתם.
היום, בשעה שאני כותבת לכם ומנסה להתמודד עם השאלות הקיומיות, אני רוצה להגיד לכם שאני שמחה שהצלחתם לאהוב ולהיות מאושרים. למרות הסבל שלא ניתן לתארו במילים, הסבל שנוצר עקב האובדן של היקרים לכם ביותר, הסבל על אובדן הילדות והנעורים, אבדן התמימות ואבדן האמונה בבני אדם ובאלוהים, למרות כל הריק שנוצר, מצאתם את האהבה והחמלה מחדש ואת הכח להיוולד מחדש ולחלוש שוב.
אני רואה בתמונות את האושר המשותף שלכם. אני מצליחה לחוש את רגשות האהבה והאמון ששררו ביניכם. אני חשה שלידתכם המחודשת הייתה דבר נפלא בשני המובנים של המילה, גם דבר נהדר וגם פלא.
היום אני יודעת שנולדת לי אמנם על רקע שרידיה הנוראיים של השואה שפגעה בכם, אך מצד שני על רקע האהבה והאמון המלא שרכשתם זה לזה. הייתם כל מה שנותר לכם. חיזקתם את עצמכם

בעצם היותכם למשפחה, ואני יודעת שנולדתי לשני אנשים מחוזקים ואוהבי חיים. הייתי פרי חלומותיכם ומשאת נפשכם. תמיד חשתי זאת. תמיד.

מבתכם אסתר לאה המחפשת משמעות
ואוהבת תמיד.

התופר / אסתר חפץ

הוא תפר שלי בד, שקיות נייר לעטוף בהן את אשכולות הענבים, ובעיקר תפר את הגדר שהקיפה את גינת הבית. את הגדר הזאת טווה במהלך שנים רבות. התכים הזעירים, הישרים, כעין כתב יתדות היו בעצם כתב ידו הייחודי והיחיד, שכן לא ידע לכתוב. קווים צפופים של חוטים מחברים אריג לאריג ויוצרים סלים לאמא. סלים אפורים "חזקים" וטובים, לא שקיות חד פעמיות, סלים לתמיד. וגם הידיות הקטנות המעוגלות המעובות, מחוזקות היו בהמון תכים קטנים (שיהיה נוח).

הגינה המופלאה, שניחוחות של שזיפי "סנטה רוזה", שמראות של שיחי גפן משתרגים עמוסי אשכולות ענבי "מוסקט" ואחרים, ושטעמם של פירות השסק הזהוב והעסיסי השרו בה תחושה של גן עדן קטן, הייתה כל עולמו של אבא.

את הגדר והשערים שהקיפו את הגינה, טווה אבי ללא לאות. חוטי ברזל דקים שלא היה צורך בהם עוד במפעל בו עבד, שימשו הן כמחטים והן כחוטים ואולי גם כעפרונות...

לאורך חוטי הערב המתוחים בין עמודי הגדר המסמנים את גבולות הגינה שזר אבי את חוטי השתי, מעין רקמה או אריגה. ללא לאות טווה. בשקט האופייני לו, בחורף ובקיץ, לבדו בגינה כשחיוך נסתר ואור מציפים את פניו ואת עיני התכלת שלו. תמיד כה שקט ועדין. אולי שם בגינה מצא את הנחמה שלו.

הוא לא ידע לכתוב, כנראה שסיפורים רבים היו לו לספר... אך שתק. אולי כתב בכתב ידו המיוחד את סיפוריו שלא סופרו מעולם.

בכיסו מכנסי החקי שלבש בדרכו לעבודה במפעל הברזלים, או בתרמילו הקטן בו נשא כריך, היתה תמיד שארית של חוט ברזל דק, מעין כדור צמר קטן וסבוכ, או מעין סליל של חוטי רקמה "דה אם צה". החוטים היו בצבעי ברזל חלוד או מוכסף, אך בעיניו כנראה היו צבעוניים, מבריקים וזוהרים. הוא רקם ללא הפסק. גם את שלושת השערים שהיו חלק מהגדר לא זנח אבא.

ותמיד כה שקט ורגוע ואור על פניו. לא תמיד הבנתי את מה שכתב אבי, אך אושרו בגינה, באדמתה בעצי הפרי שבה ובגדר שהלכה ונארגה היה אושר גדול.

והיו גם הפנקסים הקטנים. גם בהם היו קווים. הכתב של אבא. כך כתב כמה פירות קטף או כמה קילו פירות מכר ללאה, אמא של פימקה, או לשכנות אחרות. כך גם כתב כמה שעות נוספות עבד כל יום. ואולי עוד אי אילו דברים שלא הבנתי כילדה.

הוא האזין לחדשות באידיש. הוא נהנה מקטעי התרבות ששודרו בתחילת כל מהדורת חדשות, מהדורות ששודרו ברדיו לדוברי השפה. הוא קרא עיתונים באידיש ואהב מאד להקריא לי

ולספר לי "ויצן" (בדיחות). הוא אהב לשיר לי "אוצ'י צ'ורנייה" ו"אוייפן וויג שטייט א בוים שטייט א
איינגבויגן"... הוא אהב אותי מאוד, הרגשתי בעוצמה את אהבתו. ידעתי שלא ידע לכתוב כמו כולם
את סיפורו ושלא יכול היה לספר לי את מה שידע, זכר ולא שכח. אמא אמרה שאיבד את הזיכרון
כשנפגע בצבא האדום. ידעתי שזה לא נכון. ידעתי שהוא כותב בקווים שלו את כל סיפור חייו.
ידעתי שרצה שאהיה כמו כל הילדים - שמחה. ידעתי שלא רצה לשותף אותי בזיכרונות הכואבים.
הכל היה לי ברור. קיבלתי את שתיקתו והוא קיבל ילדה שמחה. הוא תפר, וכתב בכתב ידו המיוחד,
ואני לא באמת ילדה שמחה כי לא תמיד הצלחתי לקרוא את הכתב בו תפר אבי סלים שקיות
וגדר.

אבא ואמא במחנה העקורים ב"אולם" גרמניה, אביב 1948

שושנה ויכטר

בס"ד

אבא ואמא

בחרתי לספר סיפור משל אבי וסיפור משל אמי. הדברים קצרים ותמציתיים כי כאלה אנחנו. סיפורו של אבי הוא למעשה הסיפור היחיד ששמעתי מפיו. לאחר מותו שמענו דברים רבים אודותיו והתמונה התרחבה מעט. אמי לעומתו חיה עוד שנים אחריו ותמיד היו לה קטעי סיפורים דווקא מילדותה אבל גם מתקופת המחנות. כדי שנחוש יותר את הדברים, זכינו גם לנסוע עמה פעמים לארץ הולדתה ושם חווינו את הדברים וראינו את תבנית מולדתה. הורי הכירו לפני המלחמה ואחרי המלחמה החליטו להינשא ולהקים את ביתם מתוך ההריסות ולהיות בעצמם ההמשך והחוליה שלא תינתק.

אבא - אהרן מנחם וויס

מעטים היו סיפוריו של אבא,

מעטים מדי היו שני חייו. אולי אילו האריך עוד ימים היה מוסיף ומספר. דמותו, דמות האב, לא נזקקה לסיפורי רקע. אבא היה איש תורה ומעשה, מעשיו הם דבריו, דבריו הם מעשיו. משל ודוגמה ואתם - עשו כמוני כמו שאני עושה. כך ראיתי בבית אבי. מה ראה אבא אצל אביו? זאת למדנו ממעשיו ומהליכותיו. אבל כל שנה בחנוכה סיפר אבא סיפור, כל שנה היה הסיפור מרגש ובכל שנה היה כחדש.

שבת חנוכה בישראל היא שבת חגיגית, נעימה, בבית חמים - בחוץ קר, מאכלי חג, תפילת חג: הלל, על הניסים, קריאה מיוחדת בתור. לנו ברור כך. בשביל אבא שבת חנוכה זו שבת בהונגריה. הדמיון שלנו הצברים לא תופש איזה קוד. לא תופש שהיו זמנים אחרים. לא בית חם, לא אווירה חמה. מחנה עבודה הונגרי קשה ואכזרי, אבל שני בחורים ואבי בתוכם עושים מעשה. גם מתוך געגוע לאווירה יהודית, גם מתוך מסירות לקיום המצוות, חוצים הם נהר קפוא ומגיעים לעיר. שם כנראה מתנהלים החיים כרגיל, שם יש תפילת שבת בציבור - שעה קלה של שפיות, של עולם החי לו בבועה שלו.

ואז חוזרים לגיהנום הקר והקשה. כמובן הם נתפסו ושילמו על כך מחיר כבד שכלל עונשים כמקובל.

עד יום מותו לא שמעתי צל של פקפוק - אולי זה לא היה כדאי? היה כדאי ... כדאי... זה נתן להם עוצמות נפשיות לעוד שנים רבות.

אמא - מלכה וייס

אמא ואמא

להיות אמא זה להיות בת יותר שלמה.

רק כשאת אמא את יכולה להבין את אמא שלך ולחשוב שגם היא היתה בת של.

כשאת חשה שמחה על חיוך של תינוק, על חיבוק וליטוף, על כל הדברים הקטנים שממלאים אותך באושר שהלב מתקשה להכיל לבד, את מיד חושבת - אמא. זה כל כך טבעי לשתף אותה ולחלוק איתה גם את הדברים הנעימים פחות. בזמנים כאלה בעצם קלטתי - למי סיפרה אימא על החיוך הראשון של ילדה, עם מי התייעצה ברגעים קשים?

לאט לאט מתבהרת התמונה: גם אמא היתה ילדה.

גם לאמא היתה אמא, כמובן.

אמא ואבא באו לארץ כשבידיהם שני תינוקות.

וזהו

אפילו את המוצץ ורקו לים. מתחילים הכל מחדש. אין חפצים, אין תמונות, אין מזכרות, את הזכרונות טמנו בעמקי הנשמה. ומהם חצבו לנו עולם לגדול בו, ענפים חדשים לעצים שנכרתו, מחוברים לשורשים בלתי נראים ולא מוכרים.

לאט לאט התחילו הזכרונות לזחול ולצאת ממחבואן, אמא משתחררת, אמא משחררת: אמי מלכה וייס, גדלה בכפר קטן על שפת פלג מים, למרגלות הרי הקרפטים, ילדת שעשועים לאימה, לסבה ולאחיה שהיו גדולים ממנה בשנים רבות. האב לא נכח בגידולה וכך היתה הילדה מלכה שותפה מלאה לאימה בלבטים, בנדודים, בקשיי הפרנסה וגם באהבה גדולה. מאחר ולא היה לה מקור פרנסה יציב היתה סבתי - חיה ציפור דרור. לא פעם לקחה את ביתה הקטנה - מלכהלה, איתה לאחותה ברומניה ונשארה שם לזמן רב. לא היה זה טיול תענוגות, אלא לעזור שם בטיפול באחות חולה ובילדיה. אבל לילדה היה זה מסע היכרות עם בני דודיה ועם מקומות חדשים, חוותה חוויות ילדות שילדים רבים בדורה לא חוו.

את הילדה החמודה ראו עיניים רבות ובאו אל הדוד המארח, שהיה עשיר וברוך בשמונה ילדים יתומים, בהצעה מפתה לאמה למסור להם את מלכהלה תמורת סכום כסף נכבד. סבתא חיה, שהיתה בעלת מענה לשון, ענתה לדוד בלי להתבלבל: לך יש שמונה ילדים בלונדיניים ויפים, תן אתה אחד מהם, ארזה את מטלטליה ויצאה לדרך.

כשתם התפקיד לא שבו הביתה. לסבתא היה תפקיד חדש - אשת לווייה לאמו הזקנה של הרבי ממונקטש. גם שם צברה הילדה חוויות שברבות הימים הפכו להיסטוריה.

האם - סבתי בתפקיד, והילדה מסתובבת בין כל הרבנים החשובים, יושבת על ברכי הרבי ועם ביתו היחידה מתחברת. פניי החכמה שלה שעשעו את כולם. ואז כשראו כמה מתוקה הילדה, פקחית ונבונה, רצתה אשת הרבי להרחיב את המשפחה, והנה לידה נקרית ילדה בת עניים ממש מצווה אותה לאמץ.

כאן נגמר פרק זה, סבתא שוב ארזה את מיטלטליה ואת אוצרה וחזרה לביתה לענייה המרוד. לא היא את ביתה לא תיתן, גם לענייה מרודה הזכות לאהוב את ביתה. לאף אחד אין זכות להחליט אחרת.

חיה - לביאה

כך גדלה אמא בלי עושר אך באושר. רק היא ואמה, ומסביב משפחה רחבה והרבה אהבה. אהבה שניתנה לה בשפע בילדות והספיקה לה בהמשך לכל החיים.

מתוך קירות הלב אפשר לבנות ארמונות.

אמא תמיד התבדחה: "אצלי אין דאגה - אף ילד לא שובר קריסטלים ולא מלכלך שטיחים".

הילדה מלכה גדלה, בגרה ואת אימה מעולם לא עזבה, והקשר ביניהן היה אמיץ וחזק. ואז הגיעו

הזמנים האדורים אל חלקת הא-להים הקטנה בקצה העולם. גם למקום כה נידח הגיעה ידם הודונית של הנאצים. התפרסמו החוקים, אספו את האנשים לגטו ואחרי שלשה שבועות הועלו לרכבת לאושוויץ. בדוחק הגדול איבדה מלכה את אימה. נאצי הניף עליה את מקלו ואז היא סטתה ממסלולה. אותם רגעים שבהם חשבה אימי שאיבדה את אימה נראו לה כגרועים ביותר. היא לא חשבה שתשרוד את הפרידה מאמה. בכייה היה קורע לב. היא כבר היתה בחורה גדולה ובכל זאת חוותה בפעם הראשונה את מה שציפה לה מיד בהמשך. כשהגיעו לשער והצורך כיוון ימינה ושמאלה נפרדה אמא מאימה בפעם האחרונה לבלי שוב, שנים אחר כך תאמר לנו אמא: אפילו נשיקה לא נתתי לה.

מלכה נשארה לבדה אבל לקחה איתה את אותם חומרי בניין - האופטימיות, האהבה, ראיית הטוב והאמונה בטוב. קל היה לשאת אותם ממקום למקום, מיבשת ליבשת ומפלנטה לפלנטה. בזכותם עברה אמא את כל התופת והקימה יחד עם אבי בארץ ישראל בית, יישוב ומשפחה לתפארת.

מלכה וויס ואמה חנה.

הפגישה / יהודית לוין

- שלום, שמי רבקה.
- נעים מאוד, שמי הוא ציביה.
- האם אנחנו מכירות? האם נפגשנו כבר בעבר?
- אולי נפגשנו בעולם אחר, אולי בעולמנו הקודם?
- אכן, פגישה כזו יכולה להחלט להתקיים, אולי בחג השבועות כשנסענו ברכבת, ואולי נפגשנו באותו חדר בו עינו וייסרו אותנו כל כך?
- ואולי נפגשנו בתקופה אחרת, בנסיבות שונות?
- אכן כן, כמעט ונפגשנו.
- את ודאי מתכוונת לפגישה שהחמצנו, שהיתה אמורה להתקיים אך נמנע מאתנו להגיע אליה.
- נכון, זו הפגישה שבנסיבות אחרות, בנסיבות משמחות, היתה מתקיימת עם ילדינו, מתחת לאותה חופה.
- אך היו גם מפגשים נוספים שהחמצנו, שנמנע מאיתנו להיות נוכחת בהם. מעולם לא פגשנו את נכדתינו שנולדה לאחר מותנו, לא חיבקנו אותה, לא נישקנו אותה, לא הראינו לה את אהבתינו.
- לא ראינו אותה בהתבגרותה, ולא חגגנו איתה את נישואיה.
- וגם לא פגשנו את ילדיה-נינינו.
- אך ילדינו הצליחו בכל זאת להפגיש בינינו, ואנו מאוחדות לעולמים בשמה של נכדתנו, אשר נקראת רבקה-ציביה.
- נכדתנו רבקה-ציביה יודעת שחיינו, נכדתנו זוכרת, היא אינה שוכחת אותנו.
- נכדתנו היתה רוצה שכולם ידעו שפעם חיינו בעולם, שיזכרו אותנו, שלא ישכחו אותנו.
- היא היתה רוצה שכולם ידעו ויזכרו שנרצחנו בדם קר, שנרצחנו במיד, שנרצחנו ללא משפט, שנרצחנו על לא עוול בכפינו.
- * נכתב על ידי יהודית רבקה ציביה לוין *

ציור אחד קטן / יהודית לוין

דף קטן, נייר מבריק מעט, קרוע לשניים, מצהיב ומתפורר. כתמים חומים וחלקים חסרים מהדף, מעידים כי הוא עבר גלגולים רבים, וגם שנותיו אינן מועטות. מקומו של הדף היה במגירה שבארון בחדר השינה של הורי. מדי פעם פתחתי מגירה זו, וראיתי בה את הדף, בין מכתבים, אלבומי תמונות ופריטים נוספים שאינני זוכרת עוד. מצידו האחד של הדף היה תדפיס של איורים קטנים המלווים בכיתוב בגרמנית - מעין ברושורה. מצידו השני של הדף היו מצוירים שני דיוקנאות: דיוקן של אישה ודיוקן של גבר. בצד ימין צוירה אישה מלאה ולא צעירה, ולבושה בהידור, כשהיא נשענת בגבה על קיר פנימי הנראה כמו אח אירופאי. פניה מהורהרות, עצובות מעט ומבטה צופה לנקודה כלשהי במרחק. בצד שמאל, צוירה דמות של גבר, כשהוא לבוש בחליפה ועניבה, ועל ראשו מגבעת. על פניו זקן

קצוץ שנראה כי זדקה בו שיבה, והוא מרכיב משקפים עגולים. דמותו נמצאת בחלל ריק לגמרי, תלושה מהמציאות, וגם הוא מתבונן אל נקודה כלשהי במרחק.

איני זוכרת מתי סיפרה לי אמי שאלה הם דיוקנותיהם של הוריה - כלומר של סבי ושל סבתי. היא גם סיפרה לי שבימים הקשים שעברו עליה, היא התגעעה מאוד להוריה וקיוותה כי היזכרותה בהם והמחשבה עליהם, תחזק את רוחה, ולכן "החייתה" אותם על ידי ציור דמותם מתוך הזיכרון. לאחר מותה של אמי, הדף הוטמן אצלי אי שם עמוק בארון, יחד עם הזכרונות. אך העבר הרחוק שנדחק הצידה, לא הניח לשכוח אותו. ויום אחד, לאחר שנים רבות, הציור הקטן הוביל אותי בעקבותיו אל העבר.

הוצאתי את הציור, ושאלתי את עצמי - היכן הוא צויר ובאילו נסיבות? היה זה תחילתו של מסע חדש עבורי - מסע אל העבר של אמי ושל משפחתה. בגב הציור, בצדו השני של הדף, ראיתי לוגו - HELLA. הצעד הראשון היה כמובן חיפוש של המילה HELLA בגוגל.

צעקת הפתעה יצאה מפי. כבר בתוצאה הראשונה עלה אתר עם הלוגו HELLA הוזה מבחינה גרפית ללוגו שעל הדף שבידי. שבעים שנה חלפו, והחברה לא שינתה כלל את צורת הלוגו...

מחקר נוסף העלה כי במלחמת העולם השנייה חברה זו שפעלה בעיר ליפשוט שבגרמניה, ייצרה וסיפקה ציוד לצבא הגרמני ולשם כך העסיקה עובדות כפיה. אמי היתה אחת מעובדות כפיה אלה במשך מספר חודשים בתחילת 1945.

באתר של החברה בפרק על ההיסטוריה של המפעל, נאמר כי "בשנת 1945 היו לחברה רק 45 עובדים בסוף המלחמה". כמובן שהאתר אינו מציין שהעסיק עובדות כפיה בזמן המלחמה. הן אולצו לנטוש את החברה בסמוך לסיום המלחמה, כאשר הוכרזו לצאת לצעדת מוות.

לפי אתר החברה, כיום הלה היא אחת ממאה החברות הגדולות בגרמניה, קונצרן ענק שיש לו שלוחות בארצות רבות באירופה, באוסטרליה וגם בארה"ב, והוא מעסיק כשלושים אלף עובדים. ואני תוהה - האם מיהו מהמנהלים או מהעובדים של קונצרן הלה בגרמניה, או בשלוחותיו האחרות של קונצרן מצליח זה, יודעים שאמי ועוד מאות אסירות כמוה הועסקו בו בכפיה ביצור למאמץ המלחמה של הנאצים? שמעולם לא שולם להן שכר עבודה או פיצוי כלשהו? הלוגו של החברה לא השתנה. ונשאלת השאלה - האם באמת השתנה משהו בגרמניה ביחס אלי ואל יהודים שכמותי, בשבעים השנה האחרונות?

מופלאות הן דרכי הגורל. באחד הימים הוחלפה נורית קטנה במכונית שלנו. בעלי קיבל לידיו את האריזה של הנורית, ועל קופסת הקרטון הקטנה ראה בעלי לוגו - כן, את הלוגו של HELLA.

דיוקן סבי וסבתי, כפי שצוירו על ידי אמי

הילדה שהייתי / לאה מור

בהשראת השיר מרגרט אן מאת נורית זרחי

הייתי ילדה רצינית. איך יכולתי להיות ילדה אחרת? גדלתי בין מבוגרים בלבד. חברות לא היו לי- בפקודת הורי שאמרו כי לא מתחברים עם ילדות לא יהודיות. גם לגן לא שלחו אותי מאותה סיבה. רק בגיל 7, הגיל בו מתחיל חוק חינוך חובה בפולין, התחלתי ללכת לביה"ס הממלכתי שהיה בקרבת הבית. הייתי הילדה היהודייה היחידה בכיתה וככל הידוע לי היהודייה היחידה בבית הספר כולו. אם היה עוד ילד יהודי או עוד ילדה יהודייה, הרי שלא ידעתי על קיומם. לעתים קרובות קראו לי הילדים "ז'דובקה", ואני עשיתי עצמי כלא שומעת. הייתי התלמידה הטובה ביותר בכיתה ולעתים נקראתי להסביר לכיתה כיצד הגעתי לפתרון התרגיל או את התשובה לשאלה. תמיד הייתי לבושה יפה, מעומלנת ומצוחצחת עם שלושה סרטים בשיער. 2 סרטים על הצמות ועוד אחד על הראש למעלה, על גבי צמה קטנה נוספת שנקלעה לתוך הצמה השמאלית. כמו הילדה בשיר של נורית זרחי, גם שערי שלי היה משוך לתוך צמותיי. מעולם לא עניתי בחוצפה או בגסות כשפנו אלי. הייתי מאוד אדיבה והמכרים והשכנים היו מהללים אותי ואומרים "זו ילדה כל כך מיוחדת". השכנים היו שואלים: "האם פגע בה משהו?". ובכן פגעה בי אווירת השואה שאמי "פיזרה" סביבה והעבודה שלא היו לי חברות. הייתי בודדה בין הספרים שלי וניסויי הכימיה שערכתי. מאחר שהייתי מוכרחה להיות הכי טובה בלימודים (כמו אחותה של אימא), נבחרתי לייצג את הכיתה באסיפה מסוימת שהתקיימה לכל ילדי בית הספר וההורים. באותו אירוע נתבקשתי לדקלם שיר של משורר פולני שהיה יהודי גם כן, ונחשב לגדול משוררי פולין שכתבו עבור ילדים. את השיר הזה, אותו נתבקשתי לדקלם, ידעתי בעל פה מאז גיל שלוש ואהבתי אותו מאוד. הדקלום שלי כלל מעט פנטומימה ותנועות תיאטרליות. המורה שלי כל כך התרשמה, אבל אימא שלי שקלה לא להגיע לאירוע כלל. אימא נמנעה עד כמה שניתן מהתערבות בחברה, במיוחד אם היא כללה גויים. אימא ראתה בכולם מסייעי הנאצים, ורק לאחר שבקשתי ממנה שוב ושוב היא נענתה והסכימה לבוא. אינני זוכרת מה היה לפני שעליתי לדקלם. אני זוכרת שמנהל בית הספר דיבר, ואחריו מספר מורים. לאחר שהחל החלק הבידורי של הערב, באו לקרוא לי לעלות לבמה. אימא הייתה מאוד מתוחה ודקה לפני שעליתי עוד אמרה לי: "שלא תעשי לי בושות!". עליתי לבמה בשיא הביטחון העצמי, לקול תשואות רמות. לבשתי שמלה כחולה חדשה בעלת צווארון לבן שנמשך לאחור. הייתי מסודרת ומגונדרת מתמיד. שלושה סרטים לבנים גדולים וחדשים. קדתי קידה, כפי שלמדו אותנו, ואמרתי שלום למנהל, לצוות ולקהל. שקט שרר באולם כשהתחלתי לדקלם. אני זוכרת שליווייתי את הדקלום בקולות נשיפה, מאחר שהקטע עסק בקטר רכבת. ואז, בערך באמצע הדקלום, נאלמתי דום. לא זכרתי את ההמשך. עמדתי על הבמה כשפני בוערות ואני נבוכה. בשורה הראשונה ישב המנהל שניסה לעזור. הוא לחש לי את תחילתה של השורה הבאה, אך אני רקעתי ברגלי ואמרתי "אני יודעת לבד!". צחוק אדיר פרץ באולם. אני כמעט ונקברתי במקום. לא היה לי ברור מדוע הם צוחקים, אך בכל זאת המשכתי לדקלם. כשהגעתי לסוף הקטע, האולם

רעם במחיאות כפיים ואני ירדתי כל עוד נפשי בי מן הבמה ורצתי לאימא כשאני בוכה. אימא סובבה ממני את ראשה וסיננה מבין שפתיים קפוצות: "ידעתי שאני לא צריכה לבוא. איך עשית לי את הבושה הזו?" ובמילים אלו קמה ועזבה את האולם.

נופים - מתוך השיר "אדם חי בעולם" מאת נתן זך

נופים רבים זכורים לי בימי חיי. הנוף הזכור לי מימי ילדותי כשהייתי קטנה היה הנוף האפור הנשקף מחלון ביתנו שבלודז' בפולין. אפור עד אפור-שחור מלווה בגשם ובשלג. אנשים חולפים מול עיני עטופים במלבושים כבדים, שגם הם אפורים ושחורים, מסוגרים במחשבותיהם, לא מסתכלים סביב ולא מחייכים - אפור כפי שהסביבה אפורה. אך יש גם תמונות נוף אחרות והן לא קשורות בבית שבלודז'. הן קשורות בכפר שבו היינו מבליים חלק מחופשת הקיץ. זה היה כפר ששכן בפאתי יער גדול ושמו דרבונה גורה, כלומר ההר האדום. אהבתי מאד את הנופש בכפר זה. בצד היער הצבע היה ירוק עד ירוק כהה אך לא מפחיד. היו הרבה דברים מושכים ביער כמו פטריות ופרחים ליד שורשי העצים, הרחש של דריכה על גבי העלים היבשים האצטרובלים, ואותו ריח מיוחד של היער. נוף נוסף מיוחד ואהוב עליי מאוד קשור בכפר הנ"ל והוא נופם של שדות השיבולים. ים השיבולים הצהוב הנע יחד עם הרוח ומשמיע רעש מיוחד כל כך ונראה כמו צבא צהוב הנע יחדיו לפי רעשה השקט של מנגינת השדות. הייתי עומדת, כולי התפעמות מהמראה, נושמת עמוק את הריח הנפלא וחושבת מה לעשות - האם להיכנס לתוך הגלים הצהובים ירוקים ולהיבלע בתוכם או - ללכת למרגלות ים השיבולים להריח ולנסות לזמזם את המוזיקה הכל-כך מיוחדת, אשר נותנת להם את הקצב לריקודם המיוחד. אחד הזיכרונות שנשאר איתי עד היום, והם כה נפלאים, מדבר על היום בו החלטתי להיכנס לתוך "ים השיבולים" כשאני מחפשת אחר פרחי "אל תשכחני" הכחולים היפיפיים ואולי גם אחר עכברי השדה שהיו שם לרוב (מהם לא פחדתי אז כלל). אני בתוך השיבולים ואימא החליטה לחפש אותי. היא נעמדה ליד העץ הלא גבוה, עץ הדובדבנים, והתחילה לקרוא לי "לושיה לושיה בואי" ואני התחבאתי ולא התכוונתי להיענות לקריאתה. היא המשיכה לקרוא לי מרוגזת יתר וחסרת סבלנות, כשהיא אומרת "אני יודעת שאת פה אז תצאי כבר האוכל מוכן בואי לאכול". אני נשארתי שקטה בתוך היופי העצום והצהוב ולא עניתי. עניין אותי מה היא תעשה. האם תיכנס לתוך ים השיבולים הזה ותתחיל לחפש אותי? לא נראה לי. ואכן היא הלכה והתרגזה והבטיחה עונשים שונים - שלא יהיה אוכל בשבילי כאשר אחליט לחזור הביתה, הבטחה שנשמעה לי מאוד לא ראלית. לבסוף, מתוך כעס גדול, היא חזרה הביתה, ואני חגגתי את ניצחוני עליה. בהמשך חיי נופי פולין של ילדותי לא השאירו בי התרגשות רבה כמו ים השיבולים ועץ הדובדבנים. כל השאר היה אפור ושחור ולא אהוב. בגיל 9 הגענו ארצה והצבעים והשמש המהממת היו כה שונים ויפים. אני התפעלתי ולא יכולתי להפסיק.

מכתב מאבא אליי (טקסט שנכתב על ידי לאה מור במסגרת הסדנה):
לושינקה שלי היקרה. אני כותב לך מכתב זה בתערובת של דמעה ושמחה. שמחה - בגלל שאני כל כך אוהב אותך והנה יש לי הזדמנות לתקשר איתך. ועצב מפני שלא אוכל לשמוע את קולך ולראותך כי אנחנו כמובן משני צידי המתרס. ילדתי היקרה, מה חדש אצלך? מה שלום נכדי שירי ואיתי? ומה שלום ילדיהם? לשוני דלה מלתאר את רצוני הרב מאוד לחבקך ולנשקך ולספר לך

שוב ושוב כמה אני אוהב אותך. את יודעת זאת בעצם, מה שלום אימא ? היא כנראה כבר לא בין החיים. אני יודע שלא שדרה בינכן אהבה גדולה אך דעי לך שחייה היו קשים מאוד ובהיותה הקטנה מבין אחיה והיחידה שלא נישאה לפני המלחמה זה הוסיף על הקושי בחייה. אני שוב חוזר ומבקש ממך אנא סלחי לה ודעי שבדרכה המשוונה גם היא אהבה אותך מאוד. לושניקה שלי יקירתי, כל כך הייתי רוצה שתכירי את 3 אחייך למחצה שהושמדו יחד עם אמם באשוויץ. אני בטוח שהייתם מוצאים שפה משותפת. לא זכיתי להכיר את ילדייך ואני מצד על כך מאוד. אם תכתבי לי אנא תארי אותם ונסי לאפיין כל אחד מהם. אני מצפה וממתין בחוסר סבלנות לשמוע ממך.

אוהב אותך עד מאוד
אבא.

מכתב ממני לאבא (תשובה)
אבאל"ה שלי היקר.

שמחתי מאד מאד לקבל את מכתבך, על אף הדמעות שנשפכו בלי סוף תוך כדי קריאה. אבאל"ה היקר שלי, אמנם לא זכיתי להכיר את אחיי למחצה ילדיך מאשתך הראשונה אך אני בטוחה שהיו בהם אותו השקט והרוגע והאהבה שהיו בך, ועל כן ברור שההפסד שלי היה רב. אבאל"ה יקירי, את איתי זכית להכיר כשהיה בן מספר חודשים והיום הוא אבא ל-6 ילדים. את שירי לא הכרת כלל, והיא היום אימא ל-2. שניהם מיוחדים מאוד. איתי כולו לב. הוא עיתונאי ועוסק במספר עיסוקים נוספים. תמיד עסוק, אך יש לו זמן גם עבורי על אף שהוא גר בגולן ואני בפתח תקווה. שירי גרה בבני ברק ויש לה 2 ילדים. חייה של שירי אינם קלים אך אנחנו לא מתכננים את חייו. הדבר היחיד שאנו אחראים לו היא תגובתנו לחיים כפי שהם. אני חיה לבדי כי אבי בעלי נפטר לפני 50 שנה, והחיים לבד כלל אינם פשוטים. אמנם גרה איתי עובדת זרה וזה כבר מגלה לך שמצבי הבריאותי אינו מזהיר, אך אני משתדלת להחזיק מעמד ולמלא את ימי בדברים שמספקים לי אושר ושמחה. חלק מהשמחה והאושר נובע מנכדיי. אבאל"ה היקר, צר לי מאוד מאוד שאינך לצידי ואני מרגישה בחסרונך כל העת. אני מספרת לנכדיי עלייך ושומרת בקנאות את התמונות הבודדות שיש לי. אנא כתוב לי שוב.

אוהבת מחבקת מנשקת ובוכה -
לאה.

סיפור שאבא נהג לספר

את הסיפור הזה נהג אבא לספר לעיתים קרובות במיוחד כשישבנו יחד לאכול. בית המוצא של אבא היה עני מאוד. והסיפור אכן מאפיין את העוני הזה. אבא סיפר שכמעט ולא נראה בשר כלשהו על שולחנם כולל שבתות וחגים. בד"כ הם אכלו תפוזי"א ואף זה היה בצמצום, היות שהיו 10 ילדים כל אחד קיבל מס' תפוזי"א בהתאם לגילו ובהתאם למספר הכולל של תפוזי"א שהיו באותו זמן בבית. התמונה שאבא הרבה לספר דיברה על אותן הארוחות (שלא היו רבות) בהם מס' תפוזי"א

היה יחסית רב וכל אחד קיבל על הצלחת מס' רב של תפ"א וזנב של דג מלוח. אבא סיפר וכל פעם התרגש מחדש שכל ילד היה מקיף את צלחתו בידיו כך שאף אח או אחות לא יעזו חלילה לנסות לקחת ממנו תפ"א וכשהכניס את התפ"א שלו לפיו היה ממחרר להחזיר את היד ששימשה מגן בפני ניסיון של גניבה חלילה. סוף הסיפור היה שהיום אנחנו יושבים ליד שולחן מלא כל טוב ולא יודעים כלל להעריך את זה.

סיפורה של אמא

אמא הרבתה לדבר על אמא - סבתא לאה. הרקע שעליו נבנה סיפור זה היה האנטיטה לסיפורו של אבא. בית המוצא של אמא היה בית עשיר ולא חסר בו כלום. הייתה להם מתחת לדירתם חנות של "דליקטסים" כלומר מוצרים שונים שלא גדלו בפולין והיו מיובאים מחו"ל כמו פירות יבשים, אגוזים ושקדים, סרדינים ודגים אחרים, שוקולדים ממולאים ועוד. סבי ר' יצ"א, כך נקרא ע"י בניו אשתו ושאר קרובים, היה איש נעים הליכות ונוח לבריות. הוא היה המוכר הראשי בחנות ומידי פעם עזרו לידו הבנות כשהיה צורך בכך. סבתא לאה לא מכרה בחנות זה לא היה מכובד. היא הייתה עסוקה במצוות. רוב השבוע התעניינה אצל חברותיה על מצבם הכלכלי של היהודים בסביבה, ולקראת יום חמישי הייתה מגיעה לחנות וממלא סלים מכל טוב החנות. אח"כ היא הלכה למאפיה של הבנים. ל-2 אחיה של אמא הייתה מאפיה של עוגות עוגיות, ולפני שבת - חלות. סבתא הייתה הולכת למאפיה ולוקחת את הדברים היפים ביותר שהיו שם, גם עוגות, גם עוגיות, וכמובן, גם חלות - הכל לפי הרשימה שהייתה בידה. היא לקחה בחשבון אם המשפחה הנצרכת מקבלת לשבת הקרובה אורח או שאחד הילדים שכבר לא גרים בבית מגיע לסעודת שבת. אחרי שהיו בידה כל המצרכים הנ"ל, הייתה חוזרת לחנות של סבא איצ'ה ולוקחת כסף מזומן מהמגירה. אמא סיפרה שסבא לא היה מאושר מכך אך לא אמר כלום. ואז היא הייתה מתחילה את החלוקה - את המצרכים היא הייתה משאירה בין החלונות הכפולים ליד הדלת בגומחה או באיזה מקום מסתור שהיה ידוע ע"י הנצרך, ואת המזומן שלחה ע"י שליח לדירה. לעולם לא אמרה שהיא השולחת על אף שכולם ידעו שזו "לאה הצדקת". כשהיא נפטרה באופן פתאומי עוד לפני פרוץ המלחמה, כל יהודי לודז', כך סיפרה אמא, באו לבכות על קיברה ואמרו "מי ידאג לנו כעת", וסבא איצ'ה אמר כמה שהיא לקחה כך נכנס יותר לקופה.

טרבלינקה -
"שדה אבנים"
(בתמונה - על כל
אחת מהאבנים
חקוק שם עיירה
ש"נמחקה")

נר התמיד / לאה פאר

ה"חג" הכי משמעותי בבית הוריי היה - "יום הזיכרון לשואה". אז התקבצו ובאו להם כל בני המשפחה - כל הקרובים ממחנות העבודה, כל השרופים והחנוקים ממחנות ההשמדה, כל ההרוגים מהפצצות.

זה כלל את שלושת אחי, שנולדו אי-שם בערבות סיביר הקפואה, ומתו בעודם תינוקות, ומשפחות המוצא של הוריי.

במיוחד "זימנה" אמי את משפחתה-היא.

היה מוות בבית.

נרות זיכרון דלקו בכל פינה. הרדיו שידר שירים באידיש מתקופתה ומדורי חיפוש קרובים. כל חייה חיפשה את המתים.

היא הייתה מיוסרת וכואבת וביקשה כל חייה - כל ילדוטי נעוריי ובגרותי - להצטרף אליהם. כשהומצא הנר החשמלי והובא לארץ - אמי הייתה בין הראשונים לקנותו. אני זוכרת את החיוך הדק שהיה נסוך על שפתייה - דבר נדיר אצלה - כשחזרה הביתה והנר באמתחתי, ובפיה ההצהרה - מעתה נר הזיכרון ידלוק תמיד -

חמישים ושניים שבועות בשנה,

שבעה ימים בשבוע,

עשרים וארבע שעות ביממה.

ואמרתי לעצמי: וכי ברירה בידה - אמי הרי לא ידעה תאריכי הירצחם, או היחנקם, או שרפתם של בני משפחתה.

וכך יום אחד - בהיותי ילדה צעירה - נתחב לו נר התמיד לשקע בקיר, במקום גלוי לעין בסלון ולא נשלף יותר החוצה - למען ייראו כולם ולעולם לא ישכחו.

מאז השואה התמקמה בתוכי והייתה מנת חלקי כל יום, אמי דאגה להזכיר לי כמעשה יום-יומי של אחי היו היום בחיים, אזי הם היו בני... והיו יכולים להיות...

המוות אפף את ילדוטי ונר התמיד היה סמלו.

בי לא נגעו, אותה-לא חבקו/ לאה פאר

הם אומרים עליי: רואים את המכסה היפהפה הזה, זה עם ציצית הוורד התכול שלראשו?! ממש מעשה ידיי אומן! הוא כל-כך אצילי ומיוחד, עגול וסימטרי. לא רזה מדי, לא שמן מדי. בדיוק במידה הנכונה.

בי לא נגעו. והיא - הילדה הקטנה שלהם - אותה לא חבקו.

הם אומרים עליי: אותו, יחד עם כל סרוויס הקפה הזה, רכשנו במזרח אירופה, ונדדנו איתו, עטוף בסמרטוטים - שלא יתגלה ולא יישבר - במשך כל המלחמה האדורה ההיא ועוד ארבע שנים בדרך לארץ, לכשהגענו לארץ הקודש - שיכנו אותו בוויטרינת המזון שבסלון. רואים? מותר רק להסתכל. לא לגעת!!

בי לא נגעו, אותה לא חבקו.
הם אומרים עליי: הוא מתאים להיות מכסה לכל מיכל.
הם מזהירים: נשמור עליו שלא יישבר, אם לא נשתמש ולא ניגע - הוא יישאר לעד מושלם.
בי לא נגעו, אותה לא חבקו.

לה הם אומרים: את העדות החיה לניצחוננו על ההכחדה והכיליון.
לה הם אומרים: את מושו חיינו, גאווה. את הדגל החי להשרדותנו.
אותה לא חבקו. בי לא נגעו.
לה הם אומרים: את נועדת להגשים ציפיותינו ולהגיע להישגים, שאנו לא נגיע אליהם לעולם.
לה הם אומרים: את תהיי המוצלחת של המשפחה, תגיעי לגדולות. את תישאי בגאון את שם משפחתנו.
אותה לא חבקו. בי לא נגעו.
אותה מזהירים: את כל עולמנו. אל תשברי. המשיכי לשמור עלינו שומרים אותך.
אותה לא חבקו. בי לא נגעו.

והיא-הילדה הקטנה - הייתה מגיעה אליי בלאט מדי יום, וכשאישה לא היה סביבותיה הייתה פותחת את דלת הזכוכית של הווטרינר והייתה מביטה בי מקרוב-קרוב. ומדי פעם אף הייתה מעיזה ללטף קווי המתאר של ציצית הוורד התכול. היו אלה רגעי עונג צרופים.
קללת הנבחרת!
לבי נָמה אליה- כה קטנה וכה עזובה.
היא נגעה בי ואני חבקתי אותה חזק-חזק, הייתי לה כאם ואב.

חמוטל/ לאה פאר

היא קופצנית,
מלאת שמחה, עליזה,
פניה - ילדותיות מלאות שחוק.

פגשתי אותה בהיותי בת שש, אולי שמונה,
בספר שירי ילדים
(את שם המחבר לא ידעתי).
התאהבתי בה מהרגע הראשון,
ביני לביני - עמוק בלבי -
אמצתי לי אותה -
זו עם השם הכול-כך ישראלי,
הלא גלותי,
ההפוך הגמור משמי התנ"כי.
כמהתי להיות כמותה -
עליזה ומאושרה.

אך חייתי בבית אפל,
בו קדשו את המתים,
השרופים, המעונים.
בו המוות אפף כל אריח, כל פינה,
בו נרות נשמה דלקו
לאו-דווקא ביום השואה
ונרות זיכרון היו תבנית נוף מולדתי.
חמוטל !!
(חמוטל" - ח.נ. ביאליק)

זבי החוטם/ לאה פאר

כל ערב, כל ערב, כטקס קבוע לפני השינה-אימא הייתה מספרת לי ספור. היא סיפרה באידיש, השפה שהייתה מדוברת בבית.
שכבתי במיטה, אימא ישבה לידי, על המיטה, וסיפרה:
"היה היו פעם שלושה ילדים קטנים, זבי חוטם, שיצאו לטייל ביער ואבדו לנצח..."
ויותר איני זוכרת.
שנים הייתי מדמינת את שלושת הילדים הקטנים, כבני חמש - כגילי אז - משוטטים ביער עבות, בבגדים מרופטים, פניהם מוכתמים בבובץ, קצה אפם אדום וזב, והם מקנחים אותו בשרוול חולצתם- כמו שילדים עושים.
הייתי מציירת לי אותם בדמיון אחד - אחד; פעמים זהים האחד לשני, פעמים מאוד שונים.
כבר אז, כילדה, הסיפור העביר בי רטט ועורר חרדה, אך הייתי נרדמת רגועה עם צליל קולה השליו של אמ, והוא היה ממשיך להדהד בתוכי עד ששקעתי לשינה עמוקה.
רק עשרות שנים לאחר מותה, בתדהמה התחוויר לי ערב אחד - שבעצם כל לילה קוננה על שלושת תינוקיה, שילדה במחנות העבודה בסיביר, במלחמה הארורה ההיא, ונפטרו בעודם בני חודשים ספורים.
זו הייתה דרכה לשמך בתוכה פרי בטנה - את המתים אין שוכחים !!

סבתותי היקרות שלא הכרתי / חנה - איטה (לדרמן) פולק

22.3.2015

סבתא איטה יקרה,

לא הכרתיך, אך שמי ניתן לי על שמך ואני קרויה איטה. בזמנו כשהייתי ילדה קטנה בכתה א' אולי ב' לא אהבתי את השם איטה. מה זה איטה? לא הבנתי, לא שמעתי שם כזה אצל אף ילדה שגדלה בארץ... בשנות ה-50 הוא נראה לי גלותי, לא מתאים לילדה שגדלה ורוצה להתערות בארץ כצברית. ביקשתי מהורי שיחליפו לי את השם לשם אחר. הורי שהבינו אותי, אבל בוודאי הצטערו מאד לשמוע שאינני מבינה מה משמעות השם שקיבלתי מהם, איטה, החליטו ללכת בדרך הפשוטה ולתת לי שם נוסף על שם סבתי השנייה מצד אבי. אני מניחה שכאשר רצו לתת לי את השם הדבר עורר בהם אמוציות רבות כי קשה היה להם לעכל את העובדה שהם איבדו את הוריהם כשהיו כל כך צעירים... אבל הורי הסכימו איתי וקיבלתי את השם השני שלי שהוא חנה גם על שם סבתי מצד אבי, כך שאני קרויה על שם שתי סבתותי שלא הכרתי.

השם שבו אני משתמשת היום הוא חנה. אך בתי עוד אני נקרית איטה. דמותם של שתי סבתותי טבועה באישיותי. ואני שמחה כי שמן הזכיר להורי את דמותן היקרה. העובדה שהורי קראו לי על שמן גרמה להם להיזכר בדמותן!

סבתי איטקה היקרה,

אני שמחה להעלות בכתב מספר דברים ששמעתי עליך ומזכירים את דמותך. מעט דברים שמעתי, אבל מה ששמעתי הספיק לי להבין איזו אישיות גדולה היית ואילו תכונות קיבלנו ממך, למרות שלא הכרתיך.

סבתי חנה היקרה,

עלייך לא שמעתי מאומה מאבי היקר. קשה היה לו לספר על אמו כי הכאב שבאבדה היה כל כך גדול שלא יכול היה לדבר על כך. מיד היו עולות הדמעות והוא לא יכול היה להרשות לעצמו לבכות, כי הרגיש שאסור לו להפגין חולשה. אז אני בטוחה שגם את הורשת לנו מידות טובות שהועברו אלינו ללא מודעות שלנו לכך ואנו גאים בכך. אין לי ספק שאת גאה במשפחתך היקרה, משפחתו של אבי משה דוד שהיה הילד היחיד שניצל מתופת זו. הוא היחיד ששרד והצליח להקים משפחה יפה.

סבתא איטה יקרה!

אמי סיפרה לי, כי בבוקר אחד, ראש חודש אלול בשנת 1942, בזמן המלחמה, מספר חיילים נאצים פרצו לבית משפחתכם וערכו חיפוש כדי למצוא את סבי. הסבא לא נמצא בביתו. ואז פנו לסבתי וניסו לקחת אותה בכח למעצר.

את סבתי היקרה, התנגדת וניסית להגן על משפחתך, אך הנאצים ירו בך ללא רחם לנגד עיני

ילדייך ששהו בבית. ואת נפלת שדודה וירויה על הרצפה. איזה אסון נורא בימים אלו כשהמלחמה הייתה בעצומה. אמי סיפרה לי על המשפחה היפה שהצלחתם להקים את וסבא שלמה יהודה הכהן. את נישאת לסבי לאחר שאיבד את אחותך הגדולה ממך ממחלת הטיפוס שהתפשטה באזור ולא היה לה מרפא. ברוב גדולתך אימצת מיד את 3 ילדיה לך כילדייך, וכבר בגיל 18 כשנישאת לו היו לך שלושה ילדים מאומצים. במשך הזמן ילדת את גולדה אמי, לאחר מספר שנים נולדו עוד שלושה ילדים, סך הכל היו לכם שבעה ילדים. בזמן שהמלחמה פרצה את היית עדיין סבתא צעירה בת ארבעים שאולי הצלחת להנות משני נכדים קטנים שהיו לך וכנראה התחלת לחפש שידוכים לאמי, שהייתה בת עשרים ולעוד אחות אחת. אך המלחמה הפריעה למהלך התקין של האירועים. בוודאי ציפית לחגוג עוד טקסי נישואין וחגיגות יפות של שבע ברכות בתוך המשפחה, וחיכת לך בקוצר רוח. וחשבת שגם נכדים נוספים יגיעו לאחר מכן. בזמן זה היו לך גם ילדים בגיל ההתבגרות ובוודאי לא קל היה להתמודד עם גיל זה. וגם היה לך עדיין ילד קטן בן תשע שכולם אהבו אותו ופינקו אותו בגלל שהיה הקטן ביותר. מבין כל הילדים הללו רק שניים מהם שרדו את השואה והקימו בתים ברוח ישראל סבא - אמי ואחותה הצעירה יותר. סבתי איטה היקרה! זה לא מובן מאליו שהסכמת להינשא לגיסך ועל ידי כך לגדל את ילדיה של אחותך. לא פשוט לנערה צעירה כמוך להינשא לאדם שהוא מבוגר ממך בהרבה שנים ולגדל בד בבד גם את ילדייך וגם את ילדיה של אחותך ועוד להשיא אותם. בוודאי השקעת בכך מאמצים על אנושיים. אין לי ספק שהיו קשיים בדרך אבל ידעת איך להתגבר על כל הקשיים הללו. אחד הסיפורים ששמעתי מבני משפחה הוא הסיפור כי רצית להיות כל כך הוגנת שדאגת יותר לילדי אחותך כשקנית בדים לתפירת שמלות. ראשית היית מביאה אותם לבנות הגדולות כדי שהן ייהנו ולהן מגיע יותר בגלל שהן גדולות ובוגרות יותר ואז לא אחת הילדות הצעירות יותר - אמי ואחותה - היו מתלוננות על קיפוחן ואת היית מרגיעה אותן ואומרת להן כי הגדולות זקוקות ביותר והצעירות יקבלו בפעם אחרת. אני בטוחה שלא היה לך קל להתמודד עם מצב של אם חורגת. אבל התמודדת. בדרכך. אחד הסיפורים עלייך היה שגידלת את בתה הגדולה של אחותך הדסה לתפארת. היא הייתה ידועה כאחת הבחורות היפות באזור וגם אחת המלומדות והמשכילות בבנות ישראל בעיד סוסנוביץ. היא גם עזרה להקים בתי ספר לבנות בעיר ובסביבה יחד עם הגב' שרה שנירר, שהייתה מפורסמת בכך שהקימה בתי ספר לבנות דתיות. עדיין לא היה מקובל שבנות תלמדנה בבתי ספר מיוחדים לבנות, זו הייתה פריצה גדולה בתקופה זו. את בתה של אחותך אסתר, הדסה, הצלחת לגדל כבחורה מקסימה ומיוחדת הן במידותיה והן בהופעתה. כולם דיברו סביבה ואמרו עליה שהיא תלמידת חכמים. הייתה יושבת עם אביה, סבי, שהיה תלמיד חכם גדול ואדם בעל שיעור קומה ואהב ללמדה כי הייתה בעלת מוטיבציה רבה

לרכישת ידע שהוא גם תורני וגם כללי. ואין זה מובן מאליו בתקופה זו. סבתי היקרה, אין לי ספק, לו היית רואה את אמי, בתך הבכורה, היית גאה בה!

עם כל זה שהיא עברה את התופת הנוראה הזאת במשך 5 שנים, היא הקימה משפחה לתפארת. למרות שבגיל שיש בו צורך בתמיכה של אמא, נעלמת לה לפתע פתאום ועוד נרצחת לנגד עיניה. היא הקימה בית שבו חינכה את שלוש בנותיה בשמחה, היא דאגה שיהיה טוב בבית. שלא יחסר לנו מאומה.

למרות שלא הייתה הפרנסה בשפע, היא הקפידה לתת לילדות כל דבר שרק חשבה שצריך למען חינוכן וגדילתן שחלילה לא ירגישו שנמנע מהן דבר.

אמי עזרה רבות לאבי בפרנסת המשפחה. הייתה להם חנות שעונים ותכשיטים. היא הייתה עמלה כדבורה מהבוקר ועד הלילה. עזרה בקבלת הקונים בבית ודאגה שהבית יהיה מסודר כל שעות היום.

אמי דאגה מאד לחינוכנו: נשלחנו לבתי הספר הטובים ביותר באזור. קנו לנו המון ספרי אנציקלופדיות לילדים על מנת שנלמד ונשכיל. אמי הייתה רוכשת אותם בתשלומים ומשלמת אותם במשך תקופה ארוכה. למרות הקושי בפרנסה כך גם רכשנו את השכלתנו וכמובן היינו רשומות לספריה הציבורית ושם בילינו והחלפנו ספרים.

זו הייתה תקופה שקראנו רבות. כל ספרי הקלאסיקה עברו דרך עינינו. אמי היא זו שהצליחה לטעת בנו את המוטיבציה לקנות ידע והשכלה. ועל כך אני גאה ומוקירה לה תודה.

היא גם הצליחה לטעת בנו את האהבה ליופי ואסתטיקה. אמי הייתה תמיד לבושה באופן אלגנטי ונאה, תמיד מטופחת אסתטית ונאה.

ומי אם לא את, סבתי היקרה, הקניית לה את התכונות הללו? שמעתי מבת הדודה של אמא, דודה שרה, שהיית נאה ואסתטית. אז אין לי ספק שזו את שהעברת לכולנו במשפחה תכונה זו.

אין לי ספק סבתא יקרה, שהיית שמחה וגאה לראות את נכדייך ונינייך והיית גאה גם לראות ששתי בנותייך, גולדה ורינה, שנותרו חיות מתופת איומה זו, הצליחו על אף תוכניתם של הנאצים להשמיד את כל היהודים, הן בנו בתים לתפארת מדינת ישראל ולתפארת משפחתם. סבתא יקרה! היית גאה לראות, כי רוב צאצאייך נמצאים בארץ, מתמודדים עם כל הקשיים פה בארצנו, ומבינים כי החיים בגלות הם לא אופציה עבורם והמקום המתאים להם ביותר הוא כאן בארצנו. היית גאה גם לראות את רוב צאצאייך הולכים בדרכך, שומרים על האמונה בתורת משה וגם שותפים לעשייה הציונית בארץ ופעילים בעבודה ובכלכלה. ידועה לי גם העובדה שכל בני המשפחה היו באים להתייעץ איתך ועם סבא והייתם בית שבו מקבלים יעוץ כל בני המשפחה המורחבת. אין לי ספק שכולנו היינו יכולים להיעזר בכם כאשר אמי ואבי התמודדו עם הקשיים הרבים שעמדו לפניכם.

היית גאה גם לראות את המצטרפים החדשים, בני הזוג של צאצאייך, והיית רואה עד כמה כולם מתאימים והולכים באותה דרך.

ידוע לנו כי היית מארחת את כולם! היית המארחת הטובה המכילה כיבוד לאנשים ולמשפחה המורחבת. כשכל בני המשפחה היו באים היית מכינה שפע רב של כיבוד הכולל גם מאפים מפרי ידייך.

אני חושבת רבות על העובדה שמגיל עשרים אמי הייתה לבד, ללא תמיכת משפחה חמה ואהובה. כאילו היא נקטפה מתוך ענף מלא עלים שהם כל בני המשפחה. כל כך הרבה דודים ובני דודים ולפתע היא מגדלת את ילדיה לבד, יחד עם אבא אך ללא החמולה מסביב. זה חסר גדול. אמי איבדה רבות מההווה המיוחד ומהתמיכה המשפחתית. אמי ז"ל קיבלה ממך את התכונה הזו של הכנסת אורחים. היא הייתה אלופה בהכנסת אורחים ובקבלתם. תודה לך על מידה זו שהעברת לנו בתורשה. ועל כל יתר התכונות שקיבלנו ממך. שיהיו הדברים שכתבתי זכרון לשתי המשפחות היקרות של הורי שנספו בשואה.

הורי בשנת 1948 או 1949, לפני עלותם לארץ,
יחד איתי בתם הבכורה.

לכל איש יש שם / יהודית פינקלשטיין (מיכליס)

לכל איש יש שם,
שנתנו לו הוריו ונתן לו אלוקים,
עבורי, בחרו את השם: יהודית -
זאת הרי כבר כולם יודעים.
"דור בא ודור הולך" -
ואיך נזכור את ההולכים, איך?
בכך שנשמר את שמם
וכך, זיכרונם יישאר לעולם.
אלוהים לקח, אך אלוהים גם נתן -
תחליף להולכים, זיכרון קטן.
למרות שלעיתים, המשא כבד -
את שמי, בגאווה, אני נושאת.

נקראתי ע"ש סבתא רבתא יהודית הי"ד, שנרצחה בפורט התשיעי, ליטא, בשנות הארבעים,
במהלך מלחמת העולם השנייה.
יהי זכרה וזכר כל היקרים, ברוך.

"נפוליאונק'לה" / יהודית פינקלשטיין (מיכליס)

כשהייתי כבת שלוש עשרה שנים,
סבא קרא לי, באחד הימים,
הוא הושיב אותי לידו בסלון,
חיפש, שלף משהו מהארון
ונתן לי מטבע זהב - בדמות נפוליאון.
אצלנו במשפחה "נפוליאונק'לה" - המטבע כונה
ואותו סבא נתן לי במתנה.
מטבע גדול, נוצץ ומוזהב,
דבר שכל אחד מן הסתם יאהב.
בעזרת הצורף, המטבע עוטר במסגרת,
הפך לתליון בשרשרת
ולא הייתה כמוני מאושרת.
לימים, נודע לי כי מטבע זה, אשר על חזי בגאווה התנוסס,

הוא ושכמותו, אחראים על הנס,
על זה שהאיר המזל,
רצה הגורל
וזכיתי להיות פה בכלל...

בזכותו הם ניצלו

ב-1944, כשהגרמנים ראו שהם מפסידים במלחמה, הם החליטו לשרוף את גטו קובנה, ליטא. באחד הערבים, כשסבא ישראל ראה את ההכנות, הוא ריכו סביבו חלק מהמשפחה. בערב, בעוד האש בוערת, הוא ניצל את העובדה שהשומרים הליטאיים והגרמניים היו עסוקים בשריפה ולא שמרו על הגטו. הוא חתך חלק מהגדר, משם הם ברחו מהגטו, לכיוון היערות. הם היו חמישה: סבא ישראל, סבתא דובה, דוד מוישה- אח של סבא ישראל, בן-דוד - מוטקה והילד הקטן- עיזר - לימים, אבא עוזר.

כיוון שסבא היטיב להכיר את האזור ומאחר וחלק מהתושבים היו ידידיו, הוא רצה להגיע אליהם ומשם, להמשיך ליערות. ערב זה היה גשום, האדמה הייתה רטובה. בעת הבריחה, היה עליהם לעבור מכשולים ועלייה תלולה, שלאחריה, שדה חיטה גדול. בעת העלייה, סבתא והדוד החליקו ונפלו מטה. היתר- סבא, בן הדוד והילד- שהיה כבן 7 ולקחו אותו על הידיים, הצליחו להיכנס לשדה, בו החיטה הייתה גבוהה מאד ושם התחבאו. לאחר מכן, המשיכו לאחד המכרים של סבא- איכר, שהחביא אותם אצלו באסם. עם אור הבוקר, סבא שלח את האיכר הליטאי לברר מידע אודות סבתא והדוד, אך הוא חזר ללא תוצאות וכשבפיו, אין בשורות. כך עבר היום בחשש ובדאגה. סבא היה בטוח שלא ייפגשו יותר ומלמל "ברגע האחרון, אבדתי אותם". למחרת, סבתא הגיעה, במקרה, לאותו האיכר וביקשה ממנו להעביר את הלילה. היא שאלה אותו "היכן הם?". הוא לקח אותה למתבן ושם, הם נפגשו והתאחדו מחדש.

היא סיפרה כי בערב הבריחה, לאחר שהחליקו ונפלו, עברה במקום עגלה ועליה מספר חיילים ליטאיים שיכורים, שתפסו אותם. סבתא ביקשה שישחררו אותם, אך הם סירבו ואיימו להרוג אותם. סבתא, שהייתה אישה חכמה, לא התייאשה ושיחדה את המפקד השיכור במטבעות "הנפוליאונק'לה" - מטבעות זהב, שהיו תפורים בכתפיות של בגדיה ובמצחייה, בכובע של הדוד- הם הכינו הכול טרם צאתם לדרך ונערכו לכל צרה. לפני שמסרה לחיילים את המטבעות, היא ביקשה מהם להישבע בשבועת הצבא הליטאי, שישוחררו. סבתא מסרה להם מספר מטבעות אך הם צחקו והמשיכו לאיים שיהרגו אותם. סבתא הזכירה להם את השבועה ולאחר שהתעקשה, הם שוחררו, בזכות אותה השבועה והמטבעות. בינתיים, דוד מוישה התייאש ואמר ש"זה יום הדין שלו" וביקש להישאר ולמות שם. סבתא, שהייתה אישה חזקה ואופטימית ענתה לו כי "עדיף למות מכדור מאשר למות מדעב וצמא" והלכה לחפש את סבא. לציון, כי היא פסחה על שמונה בתים וניגשה, ישר, לבית התשיעי - בית האיכר בו סבא ואבא שהו. לאחר מכן, סיפרה כי הלב משך אותה לשם.

עם עלות הבוקר, האיכר צייד אותם בכיכר לחם וכד חלב והוציא אותם ליערות. שם הם חברו לפרטיזנים ושהו מספר חודשים.

לאחר נסיגת החיילים הגרמניים ושחרור קובנה ע"י החיילים הרוסים, הם חזרו לעיר ונפגשו עם

קומץ מועט של יהודים ששרדו את הגטו ומחנות הריכוז, אליהם נשלחו. סבא ישראל לא רצה להישאר תחת שלטון הרוסים וכך גמלה ההחלטה לעלות ארצה.

בדרכים שונות ומורכבות, עם תעודות מזויפות ובאמצעות מתן שוחד - כן, בדמות מטבעות ה"נפוליאונק'לה", הם עברו דרך פולין וצ'כיה, עד שהגיעו למחנה העקורים בגרמניה. שם נולדה דודתי היחידה- אחותו הצעירה של אבא. סבא וסבתא שהיו במצב טוב, יחסית, טיפלו, יחד עם אנשי הג'וינט והסוכנות היהודית, ביהודים שהגיעו למחנה.

במאי 1949, הם עלו ארצה מצרפת, באוניה "עצמאות". הם שהו כשבוע ב"שער עליה" - מחנה קליטה בבית ליד ולאחר מכן, עברו לשכונת כפר אברהם בפ"ת. שם בנו, בכוחות עצמם, את ביתם, הקיים עד עצם היום הזה.

לפני מספר שנים נפל דבר,

לאחר שבדקתי ו"ערכתי מחקר"

הסתבר כי הדיוקן על המטבע המוכר

כלל אינו של נפוליאון, אלא של ניקולאי - הצאר...

את שוויו הכספי של המטבע ניתן לאמוד,

אך לא את ערכו הרגשי הרב מאד.

ה"נפוליאונק'לה" שקיבלתי מסבא

משפחתי / רוזה פיכמן

אני, רוזה פיכמן, נולדתי ב- 27 למאי 1945, אחרי מלחמת העולם השנייה. בילדותי סבלתי ופחדתי מדברי אימא כפי שנשמעו לעיתים תכופות: "בואי נחפש את אבא כי בטוח הרגו אותו...". זאת כל אימת שהיה אבא מאחר ממקום כלשהו. אינני זוכרת שאבי אי פעם צחק בקול רם. הייתה עצבות.

התמונה של משפחת אבי שנספתה בשואה: משפחת שוורצמן. בתמונה: דודי - יצחק ויואל. במרכז: סבתי, סבתא רוזייה, על שמה אני קרויה. התמונה צולמה בבוקובינה

"אימא"

בתמונה (משמאל לימין): משה (אח של אימי), אימי פרומה, אחותה בלה, סבתא פייגה ואחיה של אימי ישראל. למטה - טובה אחות נוספת של אימי ומשמאל סבי - סבא נפתלי לייבר-שניידר. סבי היה מוכר בקהילה כצדיק גדול, נדבן ואדם בעל לב רחב. הוא נרצח על ידי רומנים בזמן המלחמה.

אילולא דודה מרים... / חייקה רמון

רוחות מלחמה כבר נשבו אבל נאחזו באשליה שהמלחמה לא תגיע אליהם. משה הבן הצעיר הפציר בהם לעלות לארץ אבל תכנית כזו לא באה בחשבון במשפחתם. לאחר שידולים שייתנו לו לעלות לארץ, הסכים אב המשפחה בנציון ונתן את ברכת הדרך למשה ובכך ניצלו חייו.

בבית נשארו ההורים ושתי הבנות הגדולות, וקט' ומרצ'ה, שהיא דודה מרים. בנציון האב עסק במסחר ובין היתר מכר בקבוקי סודה שהיו פופולריים וחדשנים באותם הימים. קטו הבת הבכורה נולדה חלשה. התברר שלקטו מום בלב, חייה התנהלו על מי מנוחות וכל עיסוקיה היו רגועים ושלווים.

הם גרו בעיירה שלווה בסלובקיה, סמוך לגבול ההונגרי על גדת נהר. שפתם הרשמית הייתה גרמנית, בבית דיברו הונגרית. וכמו את כולם גם אותם באו ולקחו אל הרכבות שנסעו יומם וליל בתנאים לא תנאים עד שהגיעו אל אושוויץ סמוך לסיום המלחמה. ושם כשירדו מהרכבת חיכה להם כבר דר' מנגלה שעיקר תפקידו לגזור מי לעבודה ומי למוות. מיד כשירדה משפחת פודור מהרכבת נגזר דינם של בנציון ואשתו רבקה לשמאל וכשמנגלה ראה את קטו עם המראה החולני מיד הורה לה להצטרף אליהם שמאלה:

מיד קפצה מולו מרצ'ה הבלונדינית היפה ובגרמנית רהוטה העזה ופנתה אל מנגלה: "אדוני הדוקטור, יש לי בקשה מיוחדת אליך, זו אחותי הבכורה והיא מאוד חולה, היא לא תוכל לעבוד, תשאיר אותה בבקשה בחיים, אני אעבוד גם עבודה ואמלא את מכסת יומה. אחלק לה ממזוני, היא תישן איתי ובתמורה אנא אל תשלח אותה שמאלה". תדהמתו של דר' מנגלה הייתה גדולה, מעולם אבל מעולם אף אחד לא העז לבקש ממנו בקשות. הרשימה אותו השפה הרהוטה והאומץ של מרצ'ה ומעשה נס הוא הסכים תוך כדי לגלוג לתדהמת כולם.

וכך היה, קטו ומרצ'ה חלקו דרגש אחד, לא ניתן מזון נוסף עבור קטו, ומרצ'ה יצאה לעבודתה הכפולה בבית החרושת כשקטו נשארה על הדרגש. דר' מנגלה שנודע לשמצה בביצוע ניסיונות רפואיים על בני אדם, לא היסס לבצע ניסיונות רפואיים גם בקטו. במעשה ניסים שרדה אותם ניסויים אכזריים על גופה ההולך ונחלש. וכך עברו הימים, מרצ'ה הייתה חוזרת מותשת מהמפעל ובכיסה יתרת פרוסת לחם שבה הייתה מזינה את קטו.

קולות שחרור לא איחרו לבוא, הם זירזו את האסירים לצאת לצעדה על מנת שלא יפלו לידי

המשחררים. וכך מצאו קטו ומרצ'ה את עצמן צועדות את צעדת המוות.

לקטו לא היה סיכוי. כוחותיה לא עמדו לה ומרצ'ה הייתה חלשה ותשושה. באותה הנחישות שהייתה במרצ'ה עת הגעתן לאושוויץ היא החליטה להציל את קטו ויהי מה. היא העלתה את קטו על גבה הרצוף, אף שמשקלה של קטו היה נמוך המשא היה כבד מנשוא. וכך צעדה מרצ'ה ועל גבה קטו את צעדת המוות הנוראה. מרצ'ה- אישה נחושה, החלטית, ממוקדת מטרה- זיהתה תוך כדי צעדה שהשוטר הנאצי מאבד את ערנותו. באחת, היא וקטו על גבה גילגלה עצמן לתעלה סמוכה, כך הן התגלגלו אל תוך הבוץ והשיירה המשיכה בלעדיהן.

הן חיכו שהסכנה תחלוף. הרעב והקור החלו להציק. היו חייבות למצוא מזון וקורת גג. בגדי האסירים על גופן היוו סכנה מוחשית. מרחוק נראו גגות בתים והן התקרבו בחשש אל הבתים. לא הייתה נפש חיה סביב הבתים. התברר שהכפר ננטש על ידי תושביו. הכפר היה בשטח הגרמני, הן העזו ונכנסו לאחד הבתים שנראה כי ננטש אך לאחרונה. הן התמקמו באחד הבתים, החליפו בגדים, התחבאו מהקור ומהפחד הנורא, ובחכמתן לא התנפלו על האוכל שמצאו אלא אכלו במשורה. כשהרגישו שאספו כוחות החליטו לצאת לדרך, לא לפני שהן לקחו מהבתים חפצי ערך אומנותיים על מנת שתוכלנה להחליף בכסף עד שיגיעו אל ביתן. וכך הן שוב יוצאות לדרך, אך הפעם מחזקות פיזית. הדרך אורכת זמן רב גם מפני חולשתן, הדרכים היו משובשות, המון אדם נע ממקום למקום, מחפש את הבית. לאחר שבועות של נדודים הן הגיעו הביתה. אל הבית הריק בלי אבא ואמא אבל הן ידעו שיש את משה הקטן שעלה לארץ ישראל. הן נחושות להמשיך את החיים שנדמה כי פסקו. מרים מוצאת אהבה, מתחנת ויחד עם בעלה אליעזר הם שמו פניהם לארץ ישראל. לשמחתם הרבה הצליחו לעלות על אנייה שפניה לארץ ישראל, ההתרגשות רבה והשמחה לא תתואר, עד שנשמעו קולות ירי מתוך הים, היו אלה האנגלים שסיבבו להתיר להם לעגון וכך הם מוצאים עצמם שטים לכיוון קפריסין למחנות הפליטים. עם ההודמנות הראשונה מגיעים מרצ'ה ואליעזר לארץ, הם מתמקמים בנתניה ונולדים להם שני בנים. באותו זמן קטו שנשארה מאחור מתיידדת עם רופא הכפר שאיבד את אשתו ובנו הקטן. הם מחליטים להינשא בכפר הולדתם ושם נולד בנם היחיד יוסי. הגעגועים לאחים והידיעה כי מקומם בארץ ישראל והם מתחילים בהכנות לעליה לארץ. הנסיעה לא קלה, במיוחד על קטו החלשה ממילא. לאחר מספר שבועות הם מתאחדים עם האחים משה ומרצ'ה - היא הדודה מרים. קטו ומשפחתה הקטנה מתמקמים במחנה עולים בפרדסיה, הם עוברים לוילהלמה שם קיבל בעלה דר' יעקב משרה כרופא כפרי. וכאן גדל בנם היחיד של קטו יוסי.

בראותה של קטו הולכת ורופפת, מגיעה שמועה שיש מזור למחלתה אך היא חייבת לנסוע להולנד בו תוכל לעבור ניתוח ראשון מסוגו בעולם. קטו ובעלה דר' יעקב מפקידים את יוסי הקטן אצל חברי משפחה ונוסעים להולנד עם תקוות

להחלמה.
הבשורה המרה מגיעה לאחר מספר ימים, קטו לא עמדה בניתוח הקשה.
קטו הובאה לארץ וכאן נקברה בדמי ימיה.

בזכותך דודה מרים שהצלת את קטו, היא זכתה שייוולד לה בן - יוסי.
בזכותך דודה מרים יוסי ואני הקמנו בית וזכינו לארבעה ילדים.
בזכותך דודה מרים אנו חובקים נכדים.
יהי זכרך ברוך.

להנצחת חמותי קטו שלא הכרתי - חייקה רמון

מרצ'ה וקטו לפני המלחמה

תמונה ראשונה / איריס רפפורט

תמונה הראשונה

תמונתך כה שלווה - את אחרת

קצת גאה ונבוכה על שאת - אמי (לאה גולדברג)

הכול מתוכנן ומתוזמן. אין מקריות. אין מקוריות. תמונה כמו זו ניתן למצוא בהרבה בתים של אז, מלפני שישים שנה.

אין תמונות אולטראסאונד של העוברית, אין תמונות הריון, לא מחדר הלידה, לא מרגע הלידה המרגש, לא וואטסאפ ולא פייסבוק.

אין סבא וסבתא, אין דודים ודודות, אין משפחה מורחבת.

יש רק אישה ואיש שהם אימא ואבא שלי.

אני התינוקת, אני הבכורה, שמי איריס. הוא מורכב מהאותיות הראשונות של הסבתות שלי אנה וסימה שאותן כלל לא הכרתי.

הורי, רבקה ואריה, צעירים ויפים ובעיקר מאושרים. על פניהם חיוך של שמחה, גאווה, הנאה, התרגשות, ניצחון והגשמת חלום. ואולי, אולי גם מחשבות נסתרות על מה יהיה.

בת בכורה, צברית, בה מתרכזים כל החלומות, התקוות, כל אלו שלא התגשמו, וזו הקטנה, אני, החכמה, המוצלחת, והיפה שבבנות שבשפתנו היום היינו אומרים עליה שהיא הכי הכי. היא מקור הגאווה, מקור הכוח, השמחה והתקווה.

גאוות המשפחה שהצליחה למרות כל הקשיים, להניח מאחור את החיים שם ולהגשים את החלום של הקמת משפחה בישראל.

מקור הכוח להמשיך ולחיות, להמשיך ולהשיג ולהוכיח לכל העולם.

מקור שמחה צחוק ותקווה לעתיד טוב יותר, בטוח יותר, עם הורים מגוננים ומגנים, שומרים תומכים ואוהבים עד כלות.

אני, הילדה הצעירה הייתי כמו להורים רבים בני הדור הראשון, הוכחה לניצחון החיים על המוות, ניצחון השמחה על האבל והאובדן, ניצחון ההמשכיות על הניסיון לקטוע, לגדוע ולמחוק משפחה, שבט עם.

הורי היו מציאותיים וריאליים. הם אף פעם לא העבירו אלי או כפו את חלומותיהם ותקוותיהם. הם תמיד היו לצידי בעצה טובה וחכמה, בחיוך ובחיבוק אוהב, בהקשבה ובנתינה אינסופית מבלי לחכות או לדרוש תמורה. כל בחירה הייתה טובה בעיניהם. ואם טעיתי, לא השמיעו דברי תוכחה. הורי שהיו חלוצים בנו כאן את ביתם בדם וזיע וכנראה גם דמעות. פתחו את ליבם ובעיקר את דירתם הקטנה והצנועה למשפחה שהגיעה לישראל בשנים שבהן נפתחו השערים והורמו מסכי הברזל. הם לימדו אותי, בלי הרבה מילים, כי כשיש מקום בלב יש גם מקום בבית. וגם אם קצת צפוף, וגם אם ישנים שניים במיטה, וגם שיש תור לשירותים או למקלחת, או נגמרו המים החמים למקלחת, זה לא כל כך נורא. הם הפכו את הבית הקטן ל"שער עליה".

הבית שלנו היה מקום שמח שכיף היה להיות בו, מקום ששמחו להיפגש ולחגוג בו, ומצאו בו

תמיד לב חם ואוזן קשבת, כי הייתם שם בשבילים כמו שהייתם שם בשבילי, כל הזמן. שנים חסכתם ממני את סיפורי הילדות שלכם. ניסיתם בכל דרך אפשרית להחסיר ולדלג על הפרטים הכואבים והבלתי אפשריים להבנה. רק בחלוף השנים עם התבגרותנו, שלכם ושלי, נשחשבתם שכבר אפשר לספר, החלו "צצים" הסיפורים. במנות קטנות, כשהם תמיד מעורבבים בצחוק ודמע.

אימי, עזבת אותי, לא בפתאומיות אבל מוקדם מידי. היה לי ברור שאת נושאת איתך כאב גדול על אובדן משפחה, ולכן משפחתנו הקטנה הייתה העיקר בעיניך, ולה הקדשת את כל שנות חיך. אני רוצה לזכור אותך כמו בתמונה, צעירה ויפה, חייכנית, תמימה, אוהבת מכילה ונדיבת לב. ומה עוד אפשר לבקש ?

ולך אבא יקר שלי, שהיית תמיד בראש, ודוגמא לעשייה ולאחריות למקוריות, ולהצלחה כמעט בלתי אפשרית, והיית משענת בטוחה למשפחה ולחברים. חכמתך מרובה אך מעשיך מרובים ממנה.

מאחלת לך אריכות ימים.
אוהבת, בתך בכורתך.

שלום לך איריס

הצילום הראשון שלך, כשהינך בת שבוע, מחזיר אותי לרגעים המאושרים והמרגשים ביותר. כבני זוג עולים שהגיעו ארצה ללא פרוטה בכיסם הצלחנו להקים משפחה ולהביא אותך לעולם. כשדרכת על אדמת הארץ לא חלמתי כי נס כזה יקרה לי, לאחר כל הזוועות בתקופת השואה. הערצנו את ילידי הארץ, ילדים שלא טעמו את המרורים של הגולה ושמחתנו לא ידעה גבול שבמשפחתנו יש צברית.

שאיפתנו הייתה להעניק לך את המירב והמיטב מכל אלה שהגורל מנע מאיתנו בילדותנו. בדורנו לא הייתה תקופת התבגרות, ילדים בני שלוש עשרה התבגרו לעיתים תוך יום ולעיתים תוך רגע. לכן ליווינו אותך מהגנון עד להתגייסותך לצבא, בחום ובליבנו. לעיתים היו לנו נקיפות מצפון שלא מקדישים לך יותר זמן בגלל הצורך לדאוג לפרנסת המשפחה. לא פעם, במפגש חברים, ציינתי בבדיחות הדעת כי התשלום לגנון יקר יותר משכר הלימוד באוניברסיטה.

ליווי זה לא הופסק לרגע, ואני מאושר כי תמיד ידענו להבין ולכבד אחד את האחר.

לצערנו אמא לא זכתה להנות מכל מה שניתן לנו.

גם אחותך זכתה בכל מה שניתן לך, ומשפחותינו מהוות מסגרת שאני גאה בה.

מי ייתן ואזכרה גם לנינים שהוריהם יצלמו תמונה כשלק.

אבא

סיפורים מאת רחל שוימר - שילה

סיפור לזכרו של אבי - אליעזר שוימר

כשהייתי ילדה אבא שלי כמעט לא סיפר על מה שעבר עליו במחנות. אבל סיפור אחד הוא נהג לספר לי ואותו אני זוכרת.

אבי היה הבן הבכור במשפחתו. כל משפחתו- אביו, אמו, הוא וחמשת אחיו נלקחו מעיירתם בילקה לגטו ברקסס ומשם בקרונות רכבת לאושוויץ. הנסיעה ברכבת לאושוויץ הייתה הפעם האחרונה בה כל המשפחה עוד הייתה יחד. עם הגיעם הם הופרדו ע"י הגרמנים ורק אבי אליעזר נשאר יחד עם אביו נפתלי. העובדה שלא נפרדו זה מזה ושאריו שמר עליו השאירה אותו בחיים. מאושוויץ הם הועברו לבוכנוולד ועבדו בחפירות. יום אחד ראה אבי את אחד הגרמנים מכה עם רובהו בחוזקה על רגלו של אביו, כעונש על כך שהתמהמה בעבודתו. הדבר כאב לו לאבי מאוד וגרם לו צער רב. הוא פרץ בבכי אך הסתיר זאת, כדי שהגרמני לא יבין שהם קשורים זה לזה ויפריד ביניהם. אבל אבי רק חיכה להזדמנות להתנקם בגרמני הזה. הוא שם לב שאותו גרמני היה עוזב מידי פעם את משמרתו, הולך לגדר ומשוחח עם בחורה מהסביבה וחיכה לשעת כושר כדי לנצל את היעדרו. מכיוון שהם עבדו במכונות שעבדו על דלק או פחם, הוא לקח אבן קטנה וזרק לתוך אחת המכונות. המכונה החלה לזמזם והפסיקה לעבוד. הגרמני המכה היה אחראי על המכונה הזו והוא נענש ע"י מפקד המחנה ונתלה. בספר קורות חייו שנקרא: "מבילקה לפתח תקווה", אותו כתב לאחר שנים רבות של שתיקה, הוא כותב: "הייתה לי הקלה גדולה מאוד כשזה קרה לו, אך לא סיפרתי לאף אחד עד ליום השחרור בו סיפרתי על כך לאבי."

למה סיפר לי אבי דווקא את הסיפור הזה? על מה בעצם הסיפור?

על גבורה? על נקמה?

מה בעצם הוא רצה להגיד לי - בתו היחידה?

אולי רצה להדגיש, שלמרות שהיו כה נדכאים ומושפלים על ידי הגרמנים הוא נלחם על כבודו וכבוד אביו?

אולי רצה לומר לי שאסור לוותר לרוע? שאסור לשתוק? שצריך לעשות מעשה? שאנהג לפי האמירה - "במקום שאין אנשים היה אתה איש"?

ואולי רצה להעביר לי מסר, שכשם שהוא הגן על אביו ושמר עליו גם אני צריכה לדאוג לו? ואכן דאגתי לו וליווייתי את אבי בימי מחלתו. לא משתי ממיטתו עד לרגעיו האחרונים. הייתי איתו ברגע בו עצם את עיניו ועבר לעולם שכולו טוב. נשארתי עם כל השאלות שלא שאלתי אותו ועם תהייה גדולה על הסיפורים אותם לא סיפר.

לא שאלתי אותו על אחיו ואחיותיו, שהוא היה להן אח בכור והם נעלמו לו באושוויץ לבלי שוב. לא שאלתי איך היו אחיותיו מרים ושיינדל, האם היו יפות? עליונות? צחקניות? איך היו אחיו שמואל יעקב, ישראל ואברהם שמחים? שובבים? רציניים? איך זה היה להיות להם אח בכור? האם היו קרובים? האם סיפרו זה לזה את סודותיהם? האם חלמו ביחד מה יהיו כשהיו גדולים? לא שאלתי במה היו משחקים בילדותם? איך היה נראה הבית שלו? החדר בו ישנו? ולמה הוא

הכי מתגעגע?

לא שאלתי איך אמו הייתה מפנקת אותו? מה הוא במיוחד זוכר ממנה. ולא שאלתי על הפרידה שלהם ועל הרגע האחרון בו ראה את אמו באושוויץ.
אני לא שאלתי, והוא לא סיפר. לא על החיים שהיו, ולא על זיכרונות הילדות ולא על הכאב ועל הגעגוע ועל האהבה למשפחה שהייתה פעם.
נשארתי עם כל השאלות ועם הגעגוע שלי לאבי. געגוע לעיניו הכחולות הצוחקות, לחיבוקו החם, ליכולת הנתינה האינסופית שלו, ולהומור ושמחת החיים שהייתה בו למרות כל מה שעבר.

סיפור זיכרון לאמי - רבקה שוימר (לבית מנדלוביץ)

אמי רבקה ואחותה הגדולה ממנה בשנתיים מרגלית, גדלו עם הוריהן יצחק ושרה מנדלוביץ בעיירה קטנה בצ'כסלובקיה בשם מדז'ילבורצה. ילדותן הייתה שלווה ומאושרת. היו להן כינויי חיבה ובשמות אלו כונו גם בבגרותן. רבקה כונתה ג' ומרגלית - פ'וצ'. למשפחה הייתה חנות מכולת שגם הן היו עובדות בה לעיתים ועוזרות לאמן, אך בשנת 1931 כשהיו נערות בנות 15 ו-13 החלו לנשוב רוחות אחרות בעיירה. רוחות רעות. חיילים גרמנים החלו להסתובב בעיירה, הם נהגו להיכנס לחנות המכולת שלהם ולקחת כל מה שלבם חפץ. משהמצב החל להחמיר, החליטו הוריהן שחששו לשלומן של בנותיהן לשלוח את שתי הנערות לדודתן בהונגריה כדי ששם יהיו בטוחות ולא יאונה להן כל רע. הן גרו שם עם תעודות מזויפות עד שגויים הלשינו עליהן שהן יהודיות והן נלקחו ברכבות לאושוויץ. באותו זמן ההורים יחד עם הסבא ועם עוד דוד וילדיו התחבאו בבונקר ביערות כשהם בטוחים שילדותיהן מוגנות ובטוחות.

את מה שעבר עליהן מהרגע שנלקחו ברכבות שמעתי במהלך שנות ילדותי, מקטעי סיפורים שסיפרו לי אמי ודודתי.

במסען ברכבת, כשהתנאים היו בלתי נסבלים, פוצ' רצתה לקפוץ מהקרון, אבל אמי שהייתה קטנה יותר ונמוכה לא יכלה להגיע לחלון. הן החליטו להישאר. עם הגעתן לאושוויץ הן ירדו מהרכבת יחד עם כל הנשים והילדות. מולן ניצב מנגלה. הוא הצביע באצבעו מי תפנה ימינה ומי שמאלה והפריד ביניהן. אך בשבריר שנייה של היסח דעת שלו, מרגלית רצה לצד השני, תפסה במהירות את אמי ולקחה אותה אליה. מרגע זה לא נפרדו יותר, והעובדה שהיו ביחד החזיקה אותן בחיים גם מבחינה פיסית וגם מבחינה נפשית. כשאחת מהן חלתה השנייה עבדה בשבילה וחיפתה עליה. הן שמרו אחת לשנייה על האוכל ודאגו שמי שהייתה חלשה יותר תאכל את מנת הלחם הגדולה יותר. ובלילה, בדרגש שחלקו יחד, כשהרעב הציק להן, הן חלמו על ה"קיכען" - עוגת השוקולד של אמן וקיוו שאולי אי פעם יצליחו לטעום אותה שוב.

הן עבדו בבלוק של מיון הבגדים. עבודתן הייתה להוריד מבגדי היהודים המובאים לאושוויץ את הטלאי הצהוב התפור עליהם, וכן לפרוס את הבגדים והכיסים, כדי לראות אם לא הוחבאו שם דברי ערך, כיון שאם נמצאו שם תכשיטים או כסף הם מיד הוחזרו ע"י הגרמנים. יום אחד הן גילו תמונות של בני המשפחה שלהן בכיס אחד הבגדים ואז הבינו שזו הסבתא שלהן שהגיעה למחנה ונשלחה לקרמטוריום. הן קיבלו אישור למידע זה מכמה בחורים מהעיירה שלהן שפגשו ליד גדר המחנה. הבחורים עבדו כ"זונדר קומנדו" (אסירים יהודיים שתפקידם היה להוציא את הגופות מתוך תאי הגזים ושריפתן במשרפות). זה היה המשלוח האחרון של היהודים שנשלח לשריפה.

כשהרוסים התקרבו למחנה, הגרמנים החלו לפנות אותו עם היהודים שנשארו בו, ואמי ואחותה החלו לצעוד בצעדת המוות. הן הגיעו לראבנסבריק ושהו שם שלושה שבועות בתנאים שלעיתים היו יותר גרועים מאושוויץ. משם העבירו אותן הגרמנים למחנה רצוב. עבודתן שם היא למשוך את עגלות הזבל במקום הסוסים, אבל מבחינתן זו הייתה עבודה טובה כי בזבל אפשר היה למצוא שאריות אוכל.

הן מבינות שהמלחמה הסתיימה כיוון שהגרמנים הסתלקו, והן ממשיכות ללכת, קילומטרים רבים, מגיעות לחוה חקלאית, לוקחות סוס ועגלה ועם עוד שתי נשים שהצטרפו אליהן נוסעות בעגלה זו במשך ארבעה שבועות. כל לילה הן מתחבאות בכל מיני מקומות. לעיתים הן מוצאות מקומות עם שבדי זכוכיות וישנות עליהם כדי שחיילים רוסים לא יתקרבו אליהן ולא יאנסו אותם. שתי הנשים שהיו איתן חלו בטיפוס ונפטרו, אבל אמי ואחותה בדרך נס לא נדבקו מהן והמשיכו במסען הלאה. כל מה שהניע אותן הוא להצליח להגיע לעיירה שלהן, והתקווה והאמונה שיצליחו להיפגש עם הוריהן.

כשהן מגיעות לתחנת הרכבת, הן עולות על רכבת המחזירה אותן לעיר שלהן - מדזילבורצה. כל אותו זמן אמה שלהן - סבתא שלי שרה, שלא ידעה מה עלה בגורל בנותיה, הייתה הולכת כל יום לתחנת הרכבת ומחכה בתקווה לבנות שיגיעו. עד שיום אחד הן יורדות מהרכבת. שתי נערות קטנות וחלשות במשקל מוזלמני - אבל בחיים! המשפחה מתאחדת מחדש בבית ההרוס שלהן במדזילבורצה - ומרגע זה לא נפרדו יותר. רבקה ומרגלית עם הוריהן יצחק ושרה עלו לארץ בשנת 1950. סבי - יצחק מנדלוביץ שהיה קבלן, בנה בית לכל המשפחה. ההורים גרו למטה בקומה הראשונה ושתי האחיות רבקה ומרגלית עם המשפחות שהקימו בארץ בעליהן וילדותיהן זו מול זו, דלת מול דלת, בקומה השנייה. גדלתי בתוך חמולה משפחתית. הבית שגדלתי בו ברח' בלוי מס 9 - היה לסמל בפ"ת. בית של נתינה ומעשי חסד ועזרה לזולת, בית שלמרות כל מה שעבר על אנשיו, הם לא איבדו את אמונתם באל, את אמונם בבני האדם ואת שמחת החיים שלהם.

אליעזר ורבקה שוימר ז"ל

משתתפים יקרים,

אנחנו בסיומו של תהליך ארוך ומרגש של התחקות אחר הסיפורים השונים של חיים בצל השואה. סיפור החיים שלכם ושל הוריהם, סיפורים השזורים זה בזה, סיפורים בהם האובדן והחסר מתחלפים בגעגועים ובמשאלה להנציח את שהיה.

בניית הסדנה, תכנון עמוד השדרה שלה, לא יכול היה לקחת בחשבון מראש את כל התכנים שבסופו של דבר עלו בתוך התהליך הקבוצתי. במפגש ההיכרות ניתן מקום לקול בקבוצה המבקש "מקום שקט עליו תונח הנפש לכמה רגעים בלבד.. למישהי.. נפשי שלי אשר יצאה מן התיבה.." (אדמיאל קוסמן). בתוך הניסיון להיות מעין "ספסל" שכזה, התחלנו בשיח על זהות, על השם שלנו ומה הוא מסמל עבורנו. "לכל איש יש שם" (ולדה) ולכל שם יש סיפור מאחוריו, סיפור שהוא הטקסט הראשון בחיינו, סיפור שמעצב את זהותנו ומלווה אותנו בצמתים שונים של הווייתנו.

כבר מתחילת הסדנה עלו מאפיינים משותפים לחברי הקבוצה ולא פעם נשמעו קולות של הזהות: "אני מכירה את זה כל כך טוב!"... ועם זאת, הרי "אדם חי בעולם שאותו הוא עושה לעצמו" (נתן וך) וכך ניסינו גם לתת מקום לקול הייחודי של כל אחת ואחד בקבוצה, שייתן לנו הצצה ל"נופים בהם הוא ממתיק לעצמו..", למפגש של קורות החיים החיצוניים- מקומות מגורים, מעברים, תפקידים והישגים- עם קורות החיים הפנימיים, כפי שהם נחווים על ידינו. בהמשך, התחלנו לכתוב ולבחון את סיפורי ההורים- מדהים היה לגלות עד כמה הסיפורים טומנים בחובם פצעים שעברו- ברובד החוויה- בין אם לבנו או בתו, בין אם לבנה או בתה. מדהים עוד יותר היה לדעתנו לגלות שדווקא הפערים הקיימים בסיפורים, הם אלה המהווים את ליבו של הפצע, החלק החשוף יותר, הכואב, זה שאין לו שם כי "איך נקרא שמהבית כותבים לי, והמכתב לא נכתב? והמכתב לא נשלח? איך זה נקרא?". (אבות ישורון). "חכה שתגדל, אמרו לך לא פעם..." (יעקב גלעד) ואנו גדלים ולא הכול מבינים. חזרנו לנופי ילדותנו, לילד שהיינו, לילדה שבתוכנו, ניסינו להתכתב עם "ילדה מולג וילדה כף" (נורית זרחי), לשאול "מה קרה לילד שדיבר אל כוכבים" (אהוד מנור) ולענות לילדה שמושכת מפת שולחן בעולם בו "לא הכל נחקר, ולא הכל נמצא בשליטה" (ויסלבה שימברוסקה). בין זהותנו שלנו- המגובשת היום, דרך סיפוריהם של הורינו וכלה בילדותנו, קיים חוט דק, בלתי נראה, השזור קול עם מכתב, תמונה עם מילה, זיכרון עם תחושה. "שתלתם ניגונים בי אימי ואבי ניגונים מזמורים שכוחים..." (פניה ברגשטיין). אנו תקווה כי בינות הניגונים מצאתם כל אחת ואחד את הניגון השייך לו, ובהמשך, אנו מקווים כי תתנו לו מילים נוספות, על מנת שימשיך ויתגן כי זהו שירכם.

אנחנו רוצים להודות למי שאפשר את קיום הסדנה החשובה והנפלאה הזו, למינהל התרבות ואגף התרבות והעומדים בראשו, עו"ד איתי שונשיין, דרורית גור אריה ואריה ימיני. למלי קובלסקי, על מעורבותה הרבה ועל שאפשרה לכל זה לקרות. למיכל אשר, אחראית המרכז העירוני לחקר, תיעוד והנצחת השואה, שליוותה אותנו לאורך כל הדרך בדרכה הנעימה ואף נכחה במרבית הפגישות. תודה לשלומי פתאל, מנהל האחזקה, שדאג לנו למרחב הפיזי. תודה למנהל התרבות ולמרכז העירוני לתיעוד, חקר והנצחת השואה בעיריית פתח תקווה, על ההשקעה בסדנה, ועל שהעמדתם לרשותנו את המרחב ההיסטורי החמים של בית שפירא, שהיה לנו לבית.

סמדר שטינברג ורועי חיון,

המרכז הישראלי לביבליותרפיה

כותבים, קוראים ושרידי שואה יקירים!

כל ימי הבוגרים הנני עוסקת בחינוך לערכים, לעשייה משמעותית, לאזרחות טובה ומועילה. כשהוצע לי לנהל את המרכז העירוני, לתיעוד, לחקר ולהנצחת השואה בפתח תקווה, ראיתי בכך אתגר אישי ויותר מכך אתגר לאומי. שכן, הנחלת ערכי זיכרון השואה לדור השלישי, הרביעי ואילך הגדלים כאן במדינת ישראל זוהי משימה לאומית- חינוכית! זאת ועוד תיעוד אישי של שרידי השואה החיים בקרבנו הינה משימה אשר חובה עלינו לקיימה, שהרי בעוד דור, עם כל הצער, לא יהיה מי שיספר ולומר "אני הייתי שם, אני שרדתי".

בד בבד עם הפעולות הללו, המרכז העירוני נותן מענה חברתי- תרבותי לשרידי השואה אשר במסגרתו יוצאים לסיורים במוזיאון "יד ושם", "בית לוחמי הגטאות", צפייה בהצגות והשתתפות באירועי המרכז. כמו כן פתחתי במשרדי מרכז יעוץ לזכויות השרידים בעזרתו הנדיבה של מר צבי מיתר.

בין שאר הפעולות, קיימנו את סדנת הכתיבה לבני הדור השני, הראשונה מסוגה בעיר. אותם ילדים ומתבגרים אשר חיו בצל השואה אך לא ידעו עליה כמעט כלום כי ההורים לא רצו לספר, אך שתיקתם הרועמת סיפרה שואה. הילדים התביישו לשאול, ההורים התביישו לספר וכך נותר נושא השואה ומוראותיה עלום, דווקא אצל אלו שאמורים לדעת יותר מכולם.

סדנת הכתיבה באה לתת מענה חלקי לכך, וחוברת זו הינה עדות חיה של אותם ילדים ומתבגרים, אותו דור שני אשר מספר כל אחד בדרכו הוא, את שעבר עליו בבית, במהלך החיים ובהתבגרות בכלל.

הנני מלאת תקווה כי אוכל להמשיך ולעסוק במצוות "והגדת לבנך".
תודה לכל שותפי לעשייה ולהנצחה!

מיכל אשר,

מנהלת המרכז העירוני
לתיעוד, לחקר ולהנצחת השואה
אגף התרבות- מנהל התרבות

